॥भगव० श्री गणेशाय नमः श्री गुरुभ्यो नमः संतोषं च गुरुं ॥गीता०
वंदे परसंवित्तिदायकं॥ शांतिसिंहासनारूढ़ मानं
दामृतभोगदं॥१॥ ॐ अस्य श्री भगवद्गीतामाला
मंत्रस्य भगवान्वेदव्यास ऋषिः अनुष्टुप् छंदः
श्री कृष्णः परमात्मा देवता अशोच्यानन्वशोच
स्त्वं प्रज्ञावादं श्च भाषसे इति बीजं सर्वधर्मान्परि
त्यज्य मामेकं शरणं व्रजेति शक्तिः अहं त्वा सर्व

पापेभ्यो मोक्षइष्यामि मा शुचेति कीलकं नैनं
छिंदति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः इत्यंगुष्ठाभ्यां
नमः न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारुतः इ
ति तर्जनीभ्यां नमः अछेद्योऽयमदाह्योऽयमक्ले १
द्योऽशोष्य एव चेति मध्यमाभ्यां नमः नित्यः
सर्वगतः स्थाणुरचलोयं सनातनेति अनामीका
भ्यां नमः पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोथ सहस्र

भगव॰ शीति कनिष्ठिकाभ्यां नमः नानाविधानि दिव्यानि गीता॰
नानावर्णाकृतीनि चेति करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः
नैनं छिंदंति शस्त्राणि ति हृदयाय ॰ न चैनं क्लेद
यंत्यापेति शिरसे स्वाहा अछेद्योऽयमदाह्योऽयमि
ति शिखायै वषट् नित्यः सर्वगतः स्थाणुरि
ति कवचाय हुं पश्य मे पार्थ रूपाणीति नेत्रत्र
याय वौषट् नानाविधानि दिव्यानीत्यस्त्रा

यफट् श्रीकृष्णप्रीत्यर्थं जपे विनियोगः॥ अ
थ ध्यानं पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारा
यणेन स्वयं व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना २
मध्ये महाभारते अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवती
म् अष्टादशाध्यायिनीम् अंब त्वामनुसंदधामि भग
वद्गीते भवद्वेषिणीं ॥१॥ नमोस्तु ते व्यास वि
शालबुद्धे फुल्लारविंदायतपत्रनेत्र येन त्व

 या भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयप्रदी
पः॥२॥ प्रपन्नपारिजाताय तोत्त्रवेत्रैकपाण
य ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे न 3
मः॥३॥ सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनं
दनः पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं
महत्॥४॥ वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनं दे
वकीपरमानंदं कृष्णं वंदे जगद्गुरुं॥५॥ भीष्मद्रो

णतटा जयद्रथजला गांधारनीलोत्पला शल्य
ग्राहवती कृपेण वहिनी कर्णेन वेलाकुला अ ३
श्वत्थामविकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्त्तिनी
सोत्तीर्णा खलु पांडवै रणनदी कैवर्त्तकः केशवः ६
पाराशर्यवचःसरोजममलं गीतार्थगं
धोत्कटं नानाख्यानककेसरं हरिकथासं
बोधनाबोधितं लोके सज्जनषट्पदै

अध्याय ॥१॥

भगव० रहरहः पेपीयमानं मुदा भूयाद्भारतपंक गीता०
जं कलिमलंप्रध्वंसिनः श्रेयसे ७ मूकं
करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिं यत्कृपा
तमहं वंदे परमानंदमाधवं ८ यं ब्रह्मावरुणेंद्ररु
द्रमरुतः स्तुन्वंति दिव्यैः स्तवैर्वेदैः सांगपदक्रमो
पनिषदैर्गायंति यं सामगाः ध्यानावस्थि
ततद्गतेन मनसा पश्यंति यं योगिनो यस्यां

तं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ९ अ
ष्टादश पुराणानि दश व्याकरणानि च निर्म
थ्य सर्ववेदांश्च मुनिना भारतं कृतं १० श्लो
कं धृतराष्ट्रस्य नव दुर्योधनस्य च द्वात्रिं
शति संजयं प्रोक्ता वेदाष्टावर्जुनस्य च ११ ४
तत्वावबोधो वेदाश्रीपंच केशवभिर्मिताः
एवं गीताप्रमाणस्य श्लोकाः सप्तशतानि
च १२

अध्याय ॥१॥

भगव० धृतराष्ट्र उवाच धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवे गीता०
ता युयुत्सवः मामकाः पांडवाश्चैव किमकु कृं
र्वत संजय १ संजय० दृष्ट्वा तु पांडवानीकं व्यु
ढं दुर्योधनस्तदा आचार्यमुपसंगम्य
राजा वचनमब्रवीत् २ पश्यैतां पांडुपुत्राणा
माचार्य महतीं चमूं व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव
शिष्येण धीमता ३ अत्र शूरा महेष्वासा

भीमार्जुनसमा युधी युयुधानो विराठ
श्च द्रुपदश्च महारथः ४ धृष्टकेतुश्चे
कितानः कासिराजश्च वीर्यवान् पुरु ५
जित्कुंतीभोजश्च शैव्यश्च नरपुंगव ५
द्रो युधामन्युश्च विक्रांत उत्तमोजाश्च वी
र्यवान् सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव म
हारथाः ६ अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्नि

बोध द्विजोत्तम नायका मम सैन्यस्य सं
ज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ७ भवान्भीष्मश्च क
र्णश्च कृपश्च समितिंजयः अश्वत्था
मा विकर्णश्च सोमदत्तीस्तथैव च ८ अ
न्ये च बहवः सूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशार
दाः ९ अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्मा

भिरक्षितं पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमा
भीरक्षितं १० अयनेषु च सर्वेषु यथा
भागमवस्थिताः भीष्ममेवाभीरक्षं
तु भवंतः सर्व एव हि ११ तस्य संजनय ६
न् हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः सिंहनादं वि
नद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवान् १२ त
तः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमु

 खाः सहसैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तुमुलोभ
वत् १३ ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यंदने
स्थितौ माधवः पांडवश्चैव दिव्यौ शंखौ
प्रदध्मतुः १४ पांचजन्यं हृषीकेशो
देवदत्तं धनंजयः पौंड्रं दध्मौ महाशंखं
भीमकर्मा वृकोदरः १५ अनंतविजयं
राजा कुंतिपुत्रो युधिष्ठिरः नकुलः

सहदेवश्चसुघोषमणिपुष्पकौ १६ का
श्यश्चपरमेष्वासः शिखंडिचमहारथः
धृष्टद्युम्नोविराटश्चसात्यकिश्चाप ७
राजितः १७ द्रुपदोद्रौपदेयाश्चसर्व
शः पृथिवीपते सौभद्रश्चमहाबाहुः
शंखांदध्मुः पृथक्पृथक् १८ सघो

षोधार्त्तराष्ट्राणांहृदयानिव्यदारयत्
नभश्चपृथिविंचैवतुमुलोव्यनुनाद
यन् १९ अथव्यवस्थितान्दृष्ट्वाधार्त्त
राष्ट्रान्कपिध्वजः प्रवृत्तेशस्त्रसंपाते
धनुरुद्यम्यपांडव २० हृषीकेशंतदा
वाक्यमिदमाहमहीपते अर्जुनउवाच
सेनयोरुभयोर्मध्येरथंस्थापयमेच्युत

त २१ यावदेतान्निरीक्षेहं योद्धुकामान
वस्थितान् कैर्मया सह योद्धव्यमस्मि
न्रणसमुद्यमे २२ योत्स्यमानानवेक्षेहं
य एतेत्र समागताः धार्त्तराष्ट्रस्य दु
र्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः २३ संजय उ
वाच एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन
भारत सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा

रथोत्तमं २४ भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां
च महीक्षितां उवाच पार्थ पश्यैतान् स
मवेतान् कुरूनिति २५ तत्रापश्यत् स्थि
तान्पार्थः पितॄनथ पितामहान् आचा
र्यान्मातुलान् भ्रातॄन्पुत्रान्पौत्रान्
सखींस्तथा २६ श्वशुरान्सुहृदश्चैव
सेनयोरुभयोरपि तान्समीक्ष्य स कौं
तेयः सर्वान्बंधूनवस्थितान् २७

कृपयापरयाविष्टोविषीदन्निदमब्रवीत्
अर्जुनउवाच दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्णं यु
युत्सुंसमुपस्थितं २८ सीदंति मम गा
त्राणि मुखं च परिशुष्यति वेपथुश्च श १०
रीरे मे रोमहर्षश्च जायते २९ गांडीवं सं
स्रते हस्तात्वक्चैव परिदह्यते न च शक्नो
म्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ३० नि
मित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव

 न च श्रेयोनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाह
वे ३१ न कांक्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सु
खानि च किं नो राज्येन गोविंद किं भो
गैर्जीवितेन वा ३२ येषामर्थे कांक्षितं नो
राज्यं भोगाः सुखानि च त इमेवस्थिता
युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ३३ आचा च
र्याः पितरः पुत्रास्तथैव पितामहाः मा
तुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबंधि

नस्तथा ३४ एतान्नहंतुमिच्छामिघ्न
तोपिमधुसूदन अपित्रैलोक्यराज्य
स्यहेतोः किन्नुमहीकृते ३५ निहत्यधा
र्त्तराष्ट्रान्नः काप्रीतिः स्याजनार्दन पा
पमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायि १०
नः ३६ तस्मान्नार्हावयंहंतुंधार्त्तराष्ट्रा
न्स्वबांधवान् स्वजनंहिकथंहत्वासु
खिनः स्याममाधव ३७ यद्यप्येतेनप

 श्यंतिलोभोपहतचेतसः कुलक्षयकृतंदो
षंमित्रद्रोहेचपातकं ३८ कथंनज्ञेयमस्मा
भिः पापादस्मान्निवर्त्तितुं कुलक्षयकृतं
दोषंप्रपश्यद्भिर्जनार्दन ३९ कुलक्षयेप्रण
श्यंति कुलधर्माः सनातनाः धर्मेनष्टेकु
लंकृत्स्नमधर्मोभिभवत्युत ४० अध
र्माभिभवात्कृष्णप्रदुष्यंतिकुलस्त्रियः
स्त्रीषुदुष्टासुवार्ष्णेयजायतेवर्ण

संकरः ४१ संकरो नरकायैव कुलघ्नानां
कुलस्य च पतंति पीतरो ह्येषां लुप्तपिं
डोदकक्रियाः ४२ दोषैरेतैः कुलघ्नानां
वर्णसंकरकारकैः उत्साद्यते जातिधर्माः ११
कुलधर्माश्च शाश्वताः ४३ उत्सन्नकुल
धर्माणां मनुष्याणां जनर्दन नरके नि
यतं वासो भवतित्यनुशुश्रुम ४४ अहो
बत महत्पापं कर्तुं व्यवसीता वयं यद्रा

अध्याय॥१॥ श्लो

भगव० ज्यसुखलोभेन हंतुं स्वजनमुद्यताः ४५ गीता०
यदि मामप्रतिकारमशस्त्रं पाणयः धा
र्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ४६
संजय उवाच एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये र
थोपस्थ उपाविशत् विसृज्य सशरं चाप
शोकसंविग्नमानसः ४७ हरिः ॐ त
त्सदिति श्रीमन्महाभारते शतसहस्रं
अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽ

ध्यायः ॥

हरी: ॐ तत्सदिती श्रीमन्महाभारते शत
सहस्र संहीतायां वैयासिक्यां भीष्मपर्व
णी श्रीमद्भगवद्गीतासुपनीषत्सु ब्रह्मवीद्या
यां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन संवादे अर्जुन
वीषाद योगो नाम प्रथमोध्यायः ॥१॥ ४७ ॥

अध्याय दुसरा ॥ २ ॥

संजय उवाच ॥ तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपु
र्णाकुलेक्षणं विषीदंतमिदं वाक्यमुवाच
मधुसुदनः ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कु
तस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितं ॥
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥ म
क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते क्षुद्रं ह
दयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥ अर्जु०

कथं भिष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन। इषु
भिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥४॥ गुरू
नहत्वाहि महानुभावान्छ्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह
लोके॥ हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव भुंजीय भो
गान्रुधिरप्रदिग्धान् ॥५॥ नचैतद्विद्मः कतरन्नो १३
गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः॥ याने २
वहत्वा न जिजीविषामस्तेवस्थिताः प्रमुखे धा
र्तराष्ट्राः॥६॥ कार्पण्यदोषोपहतः स्वभावः

अध्यमूढु समा॥ या

पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः॥ यच्छ्रेयः स्यान्नि
श्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेहं शाधि मां त्वां प्रपन्नं ॥
॥७॥ नहि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छो
षणमिंद्रियाणां॥ अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं
राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यं॥८॥ संजय उवाच॥
एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप॥ नयो
त्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥९॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत॥ सेन
योरुभयोर्मध्ये विषीदंतमिदं वचः॥ १०॥
श्रीभगवानुवाच॥ अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्र
ज्ञावदांश्च भाषसे॥ गतासूनगतासूंश्च
नानुशोचंति पंडिताः॥ ११॥ नत्वेवाहं जातु १४
नासं नत्वं नेमे जनाधिपाः॥ नचैव नभवि
ष्यामः सर्वे वयमतः परं॥ १२॥ देहिनोस्मि

न्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा॥ तथा देहांतर
प्राप्तिर्धीरस्तत्र नमुह्यति १३॥ मात्रास्पर्शास्तु
कौंतेय शीतोष्णसुखदुःखदाः॥ आगमा
पायिनो नित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत॥ १४॥ यं
हि नव्यथयंत्येते पुरुषं पुरुषर्षभ॥ समदुःख
सुखं धीरं सोमृतत्वाय कल्पते॥ १५॥ नासतो
विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः॥ उभयो

रपि दृष्टोंतस्त्वनयोस्तत्वदर्शिभिः॥१६॥
अविनाशितु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततं॥वि
नाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्ह
ति॥१७॥ अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरी १५
रिणः॥ अनाशिनोप्रमेयस्य तस्माद्युध्य
स्व भारत॥१८॥ यएनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं

मन्यते हतं॥उभौ तौ न विजानीतो नायं हं
ति न हन्यते १९॥ न जायते म्रियते वा कदाचि
न्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः॥ अजो नित्यः
शाश्वतोयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे॥२०
वेदाविनाशिनं नित्यं यएनमजमव्ययं॥क
थं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हंति कं॥२१॥ वासां
सि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति न

रो पराणि॥ तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि
संयाति नवानि देही॥२२ नैनं छिंदंति शस्त्राणि
नैनं दहति पावकः॥ न चैनं क्लेदयंत्यापो न शो
षयति मारुतः॥२३॥ अछेद्यो यमदाह्योय १६
मक्लेद्यो शोष्य एव च॥ नित्यः सर्व गतस्थाणु
रचलोयं सनातन॥२४॥ अव्यक्तोय मचिंत्योय
मविकार्यो यमुच्यते॥ तस्मादेवं विदित्वैनं ना

नुशोचितुमर्हसि॥२५॥ अथ चैनं नित्यजातं
नित्यं वा मन्यसे मृतं॥ तथापि त्वं महाबाहो
नैनं शोचितुमर्हसि॥२६॥ जातस्य हि ध्रुवो मृ
त्यू ध्रुवं जन्म मृतस्य च॥ तस्मादपरिहार्ये
र्थे न त्वं शोचितुमर्हसि॥२७॥ अव्यक्तादीनि
भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत॥ अव्यक्तनि
धनान्येव तत्र का परिवेदना॥२८॥ आश्च

र्यवत्पश्यतिकश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदतित
थैवचान्यः आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति
श्रुत्वाप्येनंवेदनचैवकश्चित्॥२९॥देहीनि
त्यमवध्योयंदेहेसर्वस्यभारत तस्मात्सर्वा १७
णिभूतानिनत्वंशोचितुमर्हसि॥३०॥स्वधे
र्ममपिचावेक्ष्यनविकंपितुमर्हसि॥धर्म्या
द्धियुद्धाच्छ्रेयोन्यत्क्षत्रियस्यनविद्यते॥

३१॥ यदृच्छयाचोपपन्नंस्वर्गद्वारमपा
वृतं॥सुखिनःक्षत्रियाःपार्थलभंतेयुद्धमी
दृशं॥३२॥अथचेत्वमिमंधर्म्यंसंग्रामंन
करिष्यसि॥ततःस्वधर्मंकीर्त्तिंचहित्वा
पापमवाप्स्यसि॥३३॥अकीर्त्तिंचापिभू
तानिकथयिष्यंतितेव्ययां॥संभावित
स्यचाकीर्त्तिर्मरणादतिरिच्यते॥३४॥

भयाद्रणादुपरतं मंस्यंते त्वां महारथाः ॥
येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवं
॥३५॥ अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यंति त-
वाहिताः ॥ निंदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःख १८
तरं नु किं ॥३६॥ हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा
भो वा भोक्ष्यसे महीं ॥ तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धाय
कृतनिश्चयः ॥३७॥ सुखदुःखे समे कृत्वा लाभा

भालाभौ जयाजयौ ॥ ततो युद्धाय युज्यस्व
गे नैवं पापमवाप्स्यसि ॥३८॥ एषा तेभिहिता सां-
ख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ॥ बुद्ध्या युक्तो यया पा-
र्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि ॥३९॥ नेहाभिक्रमना-
शोस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ॥ स्वल्पमप्यस्य ध-
र्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥४०॥ व्यवसाया-
त्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनंदन ॥ बहुशाखा ह्य-

नंताश्चबुद्धयोव्यववँहुँसायिनां॥४१॥
यामिमांपुष्पितांवाचंप्रवदंत्यविपश्चितः
वेदवादरताःपार्थनान्यदस्तीतिवादिनः॥४२॥
कामात्मानःस्वर्गपराजन्मकर्मफलप्रदां॥
क्रियाविशेषबहुलांभोगैश्वर्यगतिंप्रति॥ १९
४३॥भोगैश्वर्यप्रसक्तानांतयापहृतचेतसां॥
व्यवसायात्मिकाबुद्धिःसमाधौनविधियते
॥४४॥

त्रैगुण्यविषयावेदानिस्त्रैगुण्योभवार्जुन॥
निर्द्वंद्वोनित्यसत्वस्थोनिर्योगक्षेमआत्मवान्
॥४५॥यावानर्थउदपानेसर्वतःसंप्लुतोदके॥
तावान्सर्वेषुवेदेषुब्राह्मणस्यविजानतः॥४६॥
कर्मण्येवाधिकारस्तेमाफलेषुकदाचन॥मा
कर्मफलहेतुर्भूर्मातेसंगोस्त्वकर्मणि
॥४७॥योगस्थःकुरुकर्माणिसंगंत्यक्त्वाध

नंजय॥ सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं यो
ग उच्यते॥४८॥ दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगा
द्धनंजय॥ बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः
फलहेतवः॥४९॥ बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सु २०
कृते दुष्कृते॥ तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः
कर्मसु कौशलं॥५०॥ कर्मजं बुद्धियुक्ता हि
फलं त्यक्त्वा मनीषिणः जन्मबंधविनिर्मुक्ताः

पदं गच्छंत्यनामयं॥५१॥ यदा ते मोहकलि
लं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति॥ तदा गंतासि
निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च॥५२॥
श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति नि
श्चला॥ समाधावचला बुद्धिस्तदा योग
मवाप्स्यसि॥५३॥ अर्जुन०॥ स्थितप्रज्ञस्य
का भाषा समाधिस्थस्य केशव॥ स्थित

धीः किं प्रभावेत किमासीत व्रजेत किं ॥५४॥
श्रीभगवा०॥ प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पा
र्थ मनोगतान् ॥ आत्मनेवात्मना तुष्टः स्थि
तप्रज्ञस्तदोच्यते ॥५५॥ दुःखेष्वनुद्विग्न २१
मनाः सुखेषु विगतस्पृहः ॥ वीतरागभ
यक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥५६॥
यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभा

शुभं ॥ नाभिनंदति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रति
ष्ठिता ॥५७॥ यदा संहरते चायं कूर्मोंगा
निव सर्वशः ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्त
स्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥५८॥ विषया विनि
वर्त्तंते निराहारस्य देहिनः ॥ रसवर्ज्यं र
सोप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्त्तते ॥५९॥ यत

तोह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः ॥ इंद्रि
याणि प्रमाथीनि हरंति प्रसभं मनः ॥
६०॥ तानि सर्वाणि संयम्य युक्तआसी
तमत्परः ॥ वशे हि यस्येंद्रियाणि तस्य २२
प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥६१॥ ध्यायतो विषया
न्पूंसः संगस्तेषूपजायते संगात्संजा
यते कामः कामात्क्रोधोभिजायते

६२॥ क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्म
ति विभ्रमः ॥ स्मतिभ्रंशात् बुद्धिनाशो
बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥६३॥ रागद्वेष
वियुक्तैस्तु विषयानिंद्रियैश्चरन् ॥
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादम
भिगच्छति ॥६४॥ प्रसादे सर्व दुःखा

नां हानिरस्योपजायते॥ प्रसन्नचेत
सोह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठति॥६५॥
नास्तिबुद्धिरयुक्तस्यनचायुक्तस्यभा
वना॥ नचाभावयतः शांतिरशांतस्य २३
कुतः सुखं॥६६॥ इंद्रियाणांचेहिंरतां
यन्मनोनुविधीयते॥ तदस्यहरति

प्रज्ञांवायुर्नावमिवांभसि॥६७॥ तस्माद्य
स्यमहाबाहोनिगृहीतानिसर्वशः इंद्रि
याणींद्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रति
ष्ठिता॥६८॥ यानिशासर्वभूतानां
तस्यांजागर्त्तिसंयमि॥ यस्यांजाग्र
तिभूतानिसानिशापश्यतोमुनेः॥६९॥

आपूर्यमाणमचलंप्रतिष्ठंसमुद्रमापः
प्रविशंतियद्वत्॥तद्वत्कामायंप्रविशं
तिसर्वेसशांतिमाप्नोतिनकामका
मी॥७०॥विहायकामान्यःसर्वान्पु २४
मांश्चरतिनिस्पृहः॥निर्ममोनिरहंका
रःसशांतिमधिगछति॥७१॥

एषाब्राह्मीस्थितिःपार्थनैनांप्राप्यवि
मुह्यति॥स्थित्वास्यामंतकालेपिब्र
ह्मनिर्वाणमृछति॥७२॥हरिः ॐ
तत्सदितीश्रीमन्महाभारते शत
सहश्रसंहीतायामवैयासक्यांभी
ष्मपर्वनीश्रीमद्भगवद्गीतासुपनी

शेतसु ब्रंह्मवीद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृ
ष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगोनाम॥
अध्यातिमसरा॥२॥ द्वितीयोध्यायः॥२॥छ
सांबार्पणमस्तु॥छ॥छ २५
अर्जुनउवाच॥ज्यायसीचेत्कर्मणस्ते
मताबुद्धिर्जनार्दन॥तत्किंकर्मणिघो

रे मां नियोजयसि केशव॥१॥व्यामिश्रे
णेववाक्येनबुद्धिं मोहयसीव मे॥तदे
कंवदनिश्चित्ययेनश्रेयोहमाप्नुयां
॥२॥श्रीभगवानुवाच॥लोकेस्मिन्द्वि
विधानिष्ठापुराप्रोक्तामयानघ॥ज्ञा
नयोगेनसांख्यानांकर्मयोगेनयोगि

नां ॥ ३ ॥ न कर्मणामनारंभान्नैष्कर्म्यं पुरु
षोश्नुते ॥ न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधि २६
गच्छति ॥ ४ ॥ नहि कश्चित्क्षणमपि जातु ति
ष्ठत्यकर्मकृत् ॥ कार्यते ह्यवशः कर्म स
य र्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥ कर्मेंद्रियाणि सं
यम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ॥ इंद्रियार्थान्वि
मूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

यस्त्विंद्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ॥
कर्मेंद्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते
॥ ७ ॥ नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्म
णः ॥ शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः
॥ ८ ॥ यज्ञार्थात्कर्मणोन्यत्र लोकोयं कर्मबं
धनः ॥ तदर्थं कर्म कौंतेय मुक्तसंगः समा
चर ॥ ९ ॥ सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्र
जापतिः ॥ अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोस्त्विष्ट

कामधुक्॥१०॥देवान्भावयतानेन ते देवाः
भावयंतु वः परस्परं भावयंतः श्रेयः परम
वाप्स्यथ॥११॥इष्टान्भोगान्हि वो देवा दा
स्यंते यज्ञभाविताः तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो
भुंक्ते स्तेन एव सः॥१२॥यज्ञशिष्टाशिनः
संतो मुच्यंते सर्वकिल्बिषैः॥भुंजते ते त्व
घं पापा ये पचंत्यात्मकारणात्॥१३॥अ
न्नाद्भवंति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः॥

यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः
॥१४॥कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमु
द्भवं॥तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठि
प्रव तं॥१५॥एवंर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः॥ मो
अघायुरिंद्रियारामोघं पार्थ स जीवति॥१६॥
यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः॥
आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते
॥१७॥नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्च

ना॥ नचास्यसर्वभूतेषुकश्चिदर्थव्यपाश्रयः
॥१८॥ तस्मादसक्तःसततंकार्यंकर्मसमा
चर॥ असक्तोह्याचरन्कर्मपरमाप्नोतिपू
रुषः॥१९॥ कर्मणैवहिसंसिद्धिमास्थिता २८
जनकादयः॥ लोकसंग्रहमेवापिसंपश्य
न्कर्तुमर्हसि॥२०॥ यद्यदाचरतिश्रेष्ठस्त
त्तदेवेतरोजनः॥ सयत्प्रमाणंकुरुतेलोक

स्तदनुवर्त्तते॥२१॥ नमेपार्थास्तिकर्त्तव्यंत्रि
षुलोकेषुकिंचन॥ नानवाप्तमवाप्तव्यंवर्त्त
एवचकर्मणि॥२२॥ यदिह्यहंनवर्त्तेयंजातु
कर्मण्यतंद्रितः॥ ममवर्त्मानुवर्त्ततेमनुष्याःपा
र्थसर्वशः॥२३॥ उत्सीदेयुरिमेलोकानकुर्यां
कर्मचेदहं॥ संकरस्यचकर्त्तास्यामुपहन्या

मिमाः प्रजाः॥२४॥ सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो य
थाकुर्वंति भारत॥ कुर्याद्विद्वांस्तथासक्त
श्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहं॥२५॥ न बुद्धिभेदं
जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनां॥ जोषयेत्सर्व
कर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन्॥२६॥ प्रकृ २९
तेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः॥
अहंकारविमूढात्मा कर्त्ताहमिति मन्यते

॥२७॥ तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभाग
योः॥ गुणा गुणेषु वर्त्तंत इति मत्वा न सज्जते
॥२८॥ प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जंते गुणकर्म
सु॥ तानकृत्स्नविदो मंदान्कृत्स्नविन्नवि
चालयेत्॥२९॥ मयि सर्वाणि कर्माणि सं
न्यस्याध्यात्मचेतसा॥ निराशीर्निर्ममो भू
त्वा युध्यस्व विगतज्वरः॥३०॥

येमेमतमिदंनित्यमनुतिष्ठंतिमानवाः ॥ श्रद्धावं
तोनसूयंतोनानुतिंमुच्यंतेतेपिकर्मभिः ॥
३१ ॥ येत्वेतदभ्यसूयंतोनानुतिष्ठंतिमेम
तं ॥ सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धिनष्टानचे
तसः ॥ ३२ ॥ सदृशंचेष्टतेस्वस्याःप्रकृते ३०
र्ज्ञानवानपि ॥ प्रकृतिंयांतिभूतानिनिग्र
हःकिंकरिष्यति ॥ ३३ ॥ इंद्रियस्येंद्रियस्या

र्थेरागद्वेषौव्यवस्थितौ ॥ तयोर्नवशमाग
च्छेत्तौह्यस्यपरिपंथिनौ ॥ ३४ ॥ श्रेयान्स्व
धर्मोविगुणःपरधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वध
र्मेनिधनंश्रेयःपरधर्मोभयावहः ॥ ३५ ॥
अर्जुनउवाच ॥ अथकेनप्रयुक्तोयंपापंच
रतिपूरुषः ॥ अनिच्छन्नपिवार्ष्णेयबलादिव
नियोजितः ॥ ३६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कामए

षः क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ॥ महाशनो महा
पाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणं ॥ ३७ ॥ धूमेनाव्रिय
ते वन्हिर्यथादर्शो मलेन च ॥ यथो[redacted]नावृतो
नोभि गर्भस्त[redacted] थातेनेदमावृतं ॥ ३८ ॥ आवृतं ज्ञा
नमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ॥ कामरूपेण कौं ३१
ते य दुःपूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥ इंद्रियाणि मनो
बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ॥ एतैर्विमोहयत्येष

ज्ञानमावृत्य देहिनं ॥ ४० ॥ बबुद्धेः परंब तस्मा
त्वमिंद्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ॥ पाप्मा
नं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनं ॥ ४१ ॥ इंद्रि
याणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यः परं मनः ॥ मनस
स्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥ एवं बु
द्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ॥ जहि श

त्रुंमहाबाहोकामरूपंदुरासदं ॥४३॥ हरिः ॐ
तत्सदिति श्रीमन्महाभारते शतसहस्र
संहितायां वैयाशक्यां भीष्मपर्वनी श्री
मद्भगवद्गीतासुपनीशेतू सुब्रह्मवीद्या 32
यां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क
र्मयोगोनाम तृतीयोध्यायः ॥३॥ सांबार्पण
मस्तु ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ इमं विवस्वते योगंप्रोक्त
वानहमव्ययं ॥ विवस्वान्मनवे प्राह मनुरि
क्ष्वाकवेब्रवीत् ॥१॥ एवंपरंपराप्राप्तमिमं
राजर्षयोविदुः ॥ सकालेनेहमत्ता योगोनष्टः
परंतप ॥२॥ स एवायं मया ते च योगः प्रोक्तः
पुरातन ॥ भक्तोसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदु
त्तमं ॥३॥ अर्जुन उवाच ॥ अपरं भवतो जन्म

परं जन्म विवस्वतः ॥ कथमेतद्विजानीयांत्वमा
दौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ बहूनि
मेव्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ॥ तान्यहं वे
द सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥ अजोपि सन्न
व्ययात्मा भूतानामीश्वरोपि सन् ॥ प्रकृतिं
स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥ यदा
यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ॥ अभ्यु
त्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहं ॥ ७ ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृतां ॥ ध
र्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ८ ॥
जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्वतः ॥ त्य
क्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोर्जुन ॥ ९ ॥ वी
तरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ॥
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥
ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहं ॥ म
म वर्त्मानुवर्त्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

कांक्षंतः कर्मणां सिद्धिं यजंत इह देवताः॥ क्षिप्रं
हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा॥१२॥ चां
चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः॥
तस्य कर्त्तारमपि मां विद्ध्यकर्त्तारमव्ययं॥१३॥
न मां कर्माणि लिंपंति न मे कर्मफले स्पृहा॥ ३५
इति मां योभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते
॥१४॥ एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षु
भिः॥ कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतं॥१५॥
पूर्वं

किं कर्म किमकर्मेति कवयोप्यत्र मोहिताः॥ तत्ते क
र्म प्रवक्ष्यामि यं ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्॥१६॥ च
कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः॥ अ
कर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः॥१७॥
कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः॥
स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत्॥
१८॥ यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः॥

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ॥१९॥
त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ॥ क
र्मण्यभिप्रवृत्तोपि नैव किंचित्करोति सः ॥२०॥
निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषं ॥२१॥
यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विमत्सरः ॥ स
मः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥२२॥

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ॥ य
ज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥२३॥ ब्रह्मा
र्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतं ॥ ब्रह्मैव तेन गं
तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥२४॥ दैवमेवापरे य
ज्ञं योगिनः पर्युपासते ॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं य
ज्ञेनैवोपजुह्वति ॥२५॥ श्रोत्रादीनींद्रियाण्य
न्ये संयमाग्निषु जुह्वति ॥ शब्दादीन्वि

षु यानन्ये इंद्रियाग्निषु जुह्वति ॥२६॥ सर्वा
णींद्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ॥ आत्म
संयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥२७॥
द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ॥
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रता ३८
॥२८॥ अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेपानं तथाप
रे ॥ प्राणापानगती रूध्वा प्राणायामपरायणाः

॥२९॥ अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति
सर्वेप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥
३०॥ यज्ञशिष्टामृतभुजो यांति ब्रह्मसना
तनं ॥ नायं लोकोस्त्ययज्ञस्य कुतोन्यः कुरु
सत्तम ॥३१॥ एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्म
णो मुखे ॥ कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा
विमोक्ष्यसे ॥३२॥

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ॥
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥
३३ ॥ तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ॥
उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्वदर्शिनः ॥ ३७
३४ ॥ यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांड
व ॥ येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो
मयि ॥ ३५ ॥ अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः

पापकृत्तमः ॥ सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरि
ष्यसि ॥ ३६ ॥ यथैधांसि समिद्धोग्निर्भस्मसा
त्कुरुतेर्जुन ॥ ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्म
सात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥ नहि ज्ञानेन सदृशं प
वित्रमिह विद्यते ॥ तत्स्वयं योगसंसिद्धः काले
नि नात्मनि विंदति ॥ ३८ ॥ श्रद्धावाल्लँभते ज्ञानं तत्परः
संयतेंद्रियः ॥ ज्ञानं लब्ध्वा परां शांतिमचि

रेणाधिगच्छति ॥३९॥ अज्ञश्चाश्रद्दधान
श्च संशयात्मा विनश्यति ॥ नायं लोको
स्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥४०॥
योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंश
यं ॥ आत्मवंतं न कर्माणि निबध्नंति धनंजय ३८
॥४१ तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिना
त्मनः ॥ छित्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भार

त ॥४२॥ हरिः ॐ तत्सदिति श्रीमन्महाभा
रते शतसहस्रसंहितायां वैयासिक्यां
भीष्मपर्वणि श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्
सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जु
नसंवादे ब्रह्मार्पणयोगो नाम चतुर्थोऽध्या
यः ॥४॥ श्रीसांबार्पणमस्तु ॥

अर्जुनउवाच॥संन्यासःकर्मणांकृष्णपुन
र्योगंचशंससि॥यच्छ्रेयएतयोरेकंतन्मे
ब्रूहिसुनिश्चितं॥१॥श्रीभगवानु०॥सं
न्यासःकर्मयोगश्चनिःश्रेयसकरावु ३९
भौ॥तयोस्तुकर्मसंन्यासात्कर्मयोगोविशि
ष्यते॥२॥ज्ञेयःसनित्यसंन्यासीयोनद्वे
ष्टिनकांक्षति॥निर्द्वंद्वोहिमहाबाहोसुखंबंधा

त्प्रमुच्यते॥३॥सांख्ययोगौपृथग्बालाःप्रवदं
तिनपंडिताः॥एकमप्यास्थितःसम्यगुभ
योर्विंदतेफलं॥४॥यत्सांख्यैःप्राप्यतेस्था
नंतद्योगैरपिगम्यते॥एकंसांख्यंचयोगं
चयःपश्यतिसपश्यति॥५॥संन्यासस्तुम
हाबाहोदुःखमाप्तुमयोगतः॥योगयुक्तोमु
निर्ब्रह्मनचिरेणाधिगच्छति॥६॥योगयु

क्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः॥ सर्वभू
तात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते॥७॥ नैव
किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित्॥प
श्यन्शृण्वन्स्पृशन्जिघ्रन्नश्नन्गछन्स्वप
न्श्वसन्॥८॥ प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मि
षंन्निमिषंन्नपि॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेषु वर्त्तंत इ
ति धारयन्॥९॥ ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्य

क्त्वा करोति यः॥ लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमि
वांभसा॥१०॥ कायेन मनसा बुद्ध्या केवलै
रिंद्रियैरपि॥ योगिनः कर्म कुर्वंति संगं त्य
क्त्वात्मशुद्धये॥११॥ युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शां
तिमाप्नोति नैष्ठिकीं॥ अयुक्तः कामकारेण फले
सक्तो निबध्यते॥१२॥ सर्वकर्माणि मनसा

संन्यस्यास्ते सुखं वशी ॥ नव द्वारे पुरे देही नैव
कुर्वन्न कारयन् ॥१३॥ न कर्तृत्वं न कर्माणि लो
कस्य सृजति प्रभुः ॥ न कर्मफलसंयोगं ४१
स्वभावस्तु प्रवर्त्तते ॥१४॥ नादत्ते कस्यचित्पा
पं न चैव सुकृतं विभुः ॥ अज्ञानेनावृतं ज्ञानं ते
न मुह्यंति जंतवः ॥१५॥ ज्ञानेन तु तदाज्ञानं येषां
नाशितमात्मनः ॥ तेषामादित्यवज्ञानं प्रकाश

यति तत्परं ॥१६॥ तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्त
त्परायणाः ॥ गच्छंत्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूत
कल्मषाः ॥१७॥ विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे
गवि हस्तिनि ॥ शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः
समदर्शिनः ॥१८॥ इहैव तैर्जितः सर्गो येषां
साम्ये स्थितं मनः ॥ निर्दोषं हि समं ब्रह्म त
स्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥१९॥ न प्रहृष्येत्प्रियं

प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियं॥ स्थिरबुद्धिरसं
मूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः॥२०॥ बाह्यस्प
र्शेष्वसक्तात्मा विंदत्यात्मनि यत्सुखं॥ स ब्रह्म
योगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते॥२१॥ ये ४२
हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते॥ आद्यं
तवंतः कौंतेय न तेषु रमते बुधः॥२२॥ शक्नोती
हैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात्॥ कामक्रो

धोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः॥२३॥ यों
तःसुखोंतरारामस्तथांतर्ज्योतिरेव यः॥ स यो
गी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोधिगच्छति॥२४॥ ल
भंते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः॥
छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः॥२५॥
कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसां॥
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्त्तते विदितात्मनां

॥२६॥ स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवांतरे
भ्रुवोः॥ प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यंतरचा
रिणौ॥२७॥ यतेंद्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षप
रायणः॥ विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त
एव सः॥२८॥ भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोक ३
महेश्वरं॥ सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शां
तिमृच्छति॥२९॥ हरिः ॐ तत्सदिति श्री

अध्यापाचवा॥५॥

मन्द्महाभारते शतसहस्रसंहीता
यां वैयाशक्यां भीष्मपर्वनी श्रीमद्भग
वद्गीतासुपनीशेतसु ब्रंह्मवीद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे संन्या
सयोगो नाम पंचमोध्यायः॥५॥ सांबार्प
णमस्तु॥

श्रीभगवानुवाच ॥ अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म
करोति यः ॥ स सन्यासी च योगी च न निरग्निर्न
चाक्रियः ॥१॥ यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं वि
द्धि पांडव ॥ न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भव
ति कश्चन ॥२॥ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म
कारणमुच्यते ॥ योगारूढस्य तस्यैव शमः
कारणमुच्यते ॥३॥ यदा हि नेंद्रियार्थेषु न क
र्मस्वनुषज्जते ॥ सर्वसंकल्पसंन्यासी योगा

रूढस्तदोच्यते॥४॥ उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मान
मवसादयत्॥ आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रि
पुरात्मनः॥५॥ बंधुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्म
नाजितः॥ अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्त्तेतात्मैव शत्रु
वत्॥६॥ जितात्मनः प्रशांतस्य परमात्मा समा ४५
हितः॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमान
योः॥७॥ ज्ञानविज्ञान तृप्तात्मा कूटस्थो विजि
तेंद्रियः॥ युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्म

कांचनः॥८॥ सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्य
बंधुषु॥ साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्य
ते॥९॥ योगी युंजीत सततमात्मानं रहसि स्थितः॥
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः॥१०॥
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः॥ नात्युच्छ्रि
तं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरं॥११॥ तत्रैकाग्रं मनः
कृत्वा यतचित्तेंद्रियक्रियः॥ उपविश्यासने युं
ज्याद्योगमात्मविशुद्धये॥१२॥ समं कायशिरोग्री
वं धारयन्नचलं स्थिरः॥ संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं

दिशश्चानवलोकयन्॥१३॥प्रशांतात्माविगतभीर्ब्रह्म
चारिव्रतेस्थितः॥मनःसंयम्यमच्चित्तोयुक्तआसी
तमत्परः॥१४॥युंजन्नेवंसदात्मानंयोगीनियतमान
सः॥शांतिंनिर्वाणपरमांमत्संस्थामधिगच्छति॥१५॥
नात्यश्नतस्तुयोगोस्तिनचैकांतमनश्नतः॥नचा
तिस्वप्नशीलस्यजाग्रतोनैवचार्जुन॥१६॥युक्ताहा
रविहारस्ययुक्तचेष्टस्यकर्मसु॥युक्तस्वप्नावबोध ४६
स्ययोगोभवतिदुःखहा॥१७ यदाविनियतंचित्तमा
त्मन्येवावतिष्ठते॥निस्पृहःसर्वकामेभ्योयुक्तइ
त्युच्यतेतदा॥१८॥यथादीपोनिवातस्थोनेंग

तेसोपमास्मृता॥योगिनोयतचित्तस्ययुंजतोयोग
प मात्मनः॥१९॥यत्रोपरमतेचित्तंनिरुद्धंयोगसेवया॥
यत्रचैवात्मनात्मानंपश्यन्नात्मनितुष्यति॥२०॥सुख
मात्यंतिकंयत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रियं॥वेत्तियत्रनचै
वायंस्थितश्चलतितत्त्वतः॥२१॥यंलब्ध्वाचापरंला
भंमन्यतेनाधिकंततः॥यस्मिन्स्थितोनदुःखेनगुरुणा
पिविचाल्यते॥२२॥तंविद्याद्दुःखसंयोगवियोगंयोग
संज्ञितं॥सनिश्चयेनयोक्तव्योयोगोनिर्विण्णचेत
सा॥२३संकल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वासर्वानशेषतः॥म
नसैवेंद्रियग्रामंविनियम्यसमंततः॥२४॥शनैःशनैरुपरमे
त्बुद्ध्याधृतिगृहीतया॥आत्मसंस्थंमनःकृत्वान

किंचिदपि चिंतयत्॥२५॥ यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलम
स्थिरं॥ ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत्॥२६॥ प्रशांतमन
संह्येनं योगिनं सुखमुत्तमं॥ उपैति शांतरजसं ब्रह्मभूतमक
ल्मषं॥२७॥ युंजन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः॥ सु
खेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यंतं सुखमश्नुते॥२८॥ सर्वभूतस्थ
मात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि॥ ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्रस
मदर्शनः॥२९॥ यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति॥ त ४७
स्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति॥३०॥ सर्वभूतस्थि
तं यो मां भजत्येकत्व गी मयी वर्त्तते॥३१॥ आत्मौपम्येन
सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन॥ सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी
परमो मतः॥३२॥ अर्जुन उवाच॥ योयं योगस्त्वया प्रो

मास्थितः॥ सर्वथा वर्तमानोपि स यो

क्तः साम्येन मधुसूदन॥ एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात्स्थि
तिं स्थिरां॥३३॥ चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढं॥ त
स्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करं॥३४॥ श्रीभगवानु
वाच॥ असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलं॥ अभ्या
सेन तु कौंतेय वैराग्येण च गृह्यते॥३५॥ असंयतात्म
ना योगो दुःप्राप इति मे मतिः॥ वश्यात्मना तु यतता शक्यो
वाप्तुमुपायतः॥३६॥ अर्जुन उवाच॥ अयतिः श्रद्धयोपेतो
योगाच्चलितमानसः॥ अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं
कृष्ण गच्छति॥३७॥ कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमि

वनश्यति॥अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि॥३८॥
एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः॥ त्वदन्यः संशय
स्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते॥३९॥ श्रीभगवानुवाच॥ पा
र्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते॥ न हि कल्याणकृ
त कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति॥४० प्राप्य पुण्यकृतां लोकानु
षित्वा शाश्वतीः समाः॥ शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो
भिजायते॥४१॥ अथवा योगिनामेव कुले भवति धी
मतां॥ एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशं॥४२॥ तत्र ४८
तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकं॥ यतते च ततो

अगच॰ श्रीला

भूयः संसिद्धौ कुरुनंदन॥४३॥ पूर्वाभ्यासेन तेनैव
ह्रियते ह्यवशोपि सः॥ जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रं
ह्मातिवर्त्तते॥४४॥ प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्ध
किल्बिषः॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिं
॥४५॥ तपस्विभ्योधिको योगी ज्ञानिभ्योपि मतोधि
कः॥ कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन
॥४६॥ योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनांतरात्मना॥ श्रद्धावा
न्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः॥४७॥ हरिः ॐ तत्स
दिति श्रीमन्महाभारते शत

सहस्रसंहीतायांवैयाशक्यां भीष्मपर्वनी श्रीमद्भ
गवद्गीतासु पनीशेत्सु ब्रंह्मवीद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आत्मसंयमयोगोनामषष्ठमो
ध्यायः ॥६॥ सांबार्पणमस्तु ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ [अध्याय ७] श्रीभगवानुवाच ॥ मय्या ४९
सक्तमनाः पार्थ योगंयुंजन्मदाश्रयः ॥ असंश
यंसमग्रंमांयथाज्ञास्यसितच्छृणु ॥१॥ ज्ञानं
तेहंसविज्ञानमिदंवक्ष्याम्यशेषतः ॥ यज्ज्ञात्वाने
हभूयोन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥२॥ मनुष्या

णांसहस्त्रेषुकश्चिद्यततिसिद्धये ॥ यततामपिसिद्धानां
कश्चिन्मांवेत्तितत्वतः ॥३॥ भूमिरापोनलोवायुःखं
मनोबुद्धिरेवच ॥ अहंकारइतीयंमेभिन्नाप्रकृति
रष्टधा ॥४॥ अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंविद्धिमेप
रां ॥ जीवभूतांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगत् ॥५॥
एतद्योनीनिभूतानिसर्वाणीत्युपधारय ॥ अहं
कृत्स्नस्यजगतःप्रभवःप्रलयस्तथा ॥६॥ मत्तः
तरं परंनान्यत्किंचिदस्तिधनंजय ॥ मयिसर्वमिदंप्रो
तंसूत्रेमणिगणाइव ॥७॥ रसोहमप्सुकौंतेयप्रभा
स्मिशशिसूर्ययोः ॥ प्रणवःसर्ववेदेषुशब्दःखेपौ

रूवंनृषु॥८॥पुण्योगंधःपृथिव्यांचतेजश्चास्मि
विभावसौ॥जीवनंसर्वभूतेषुतपश्चास्मितप
स्विषु॥९॥बीजंमांसर्वभूतानांविद्धिपार्थसनात
नं॥बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मितेजस्तेजस्विनामहं॥१०॥
बलंबलवतांचाहंकामरागविवर्जितं॥धर्माविरुद्धो
भूतेषुकामोस्मिभरतर्षभ॥११॥येचैवसात्विका ५०
भावाराजसातामसाश्चयेमत्तएवेतितान्वि
द्धिनत्वहंतेषुतेमयि॥१२॥त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरे
भिःसर्वमिदंजगत्॥मोहितंनाभिजानातिमामेभ्यः
परमव्ययं॥१३॥दैवीह्येषागुणमयीममामाया

दुरत्यया॥मामेवयेप्रपद्यंतेमायामेतांतरंतिते॥१४॥
नमांदुष्कृतिनोमूढाःप्रपद्यंतेनराधमाः॥मायया
पहृतज्ञानाआसुरंभावमाश्रिताः॥१५॥चतुर्विधा
भजंतेमांजनाःसुकृतिनोर्जुन॥आर्त्तोजिज्ञासुर
र्थार्थीज्ञानीचभरतर्षभ॥१६॥तेषांज्ञानीनित्य स
युक्तएकभक्तिर्विशिष्यते॥प्रियोहिज्ञानिनोर्त्य
महंसचममप्रियः॥१७॥उदाराःसर्वएवैतेज्ञानीत्वात्मैव
मेमतं॥आस्थितःसहियुक्तात्मामामेवानुत्तमांगतिं॥१८॥
बहूनांजन्मनामंतेज्ञानवान्मांप्रपद्यते॥वासुदेवः
सर्वमितिसमहात्मासुदुर्लभः॥१९॥कामैस्तैस्तैर्हृ

तज्ञानाः प्रपद्यंतेन्यदेवताः तंतंनियममास्थाय प्रकृत्यानि
यताः स्वया ॥२०॥ योयो यांयांतनुंभक्तः श्रद्धयार्चितु
मिच्छति ॥ तस्यतस्याचलां श्रद्धांतामेवविदधाम्यहं ॥२१॥ स
तयाश्रद्धयायुक्तस्तस्याराधनमीहते ॥ लभते च ततः
कामान्मयैव विहितान्हितान् ॥२२॥ अंतवत्तु फलं तेषां
तद्भवत्यल्पमेधसां ॥ देवान्देवयजो यांति मद्भक्ता
यांति मामपि ॥२३॥ अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यंते मा ५१
मबुद्धयः ॥ परंभावमजानंतो ममाव्ययमनुत्तमं ॥२४॥
नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ॥ मूढोयं ना
भिजानाति लोको मामजमव्ययं ॥२५॥ वेदाहं समती
तानि वर्त्तमानानि चार्जुन ॥ भविष्याणि च भूतानि मां तु

वेदनकश्चन ॥२६॥ इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वंद्वमोहेन भार
त ॥ सर्वभूतानि संमोहं सर्गेयांति परंतप ॥२७॥ येषां
त्वंतगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणां ॥ ते द्वंद्वमोहनिर्मुक्ता
भजंते मां दृढव्रताः ॥२८॥ जरामरणमोक्षाय मामाश्रि
त्य यतंति ये ॥ ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलं
॥२९॥ साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ॥
प्रयाणकालेपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥३०॥ हरिः
ॐ तत्सदिति श्रीमन्महाभारते शतसहस्र संही
तायां वैयाशक्यां भीष्मपर्वणि श्रीमद्भगवद्गीतासुप
निशत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन

संवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोध्यायः श्री
सांबार्पणमस्तु
अर्जुन उवाच ॥ किंतद्ब्रह्म (अध्यात्मं) किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषो
त्तम ॥ अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥१॥
अधियज्ञः कथं कोत्र देहेस्मिन्मधुसूदन ॥ प्रया
णकाले च कथं ज्ञेयोसि नियतात्मभिः ॥२॥ श्रीभग ५२
वानुवाच ॥ अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोध्यात्ममुच्य
ते ॥ भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥३॥
अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतं ॥ अधियज्ञो
हमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥४॥ अंतकाले च मामेव स्म

रन्मुक्त्वा कलेवरं ॥ यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र सं
शयः ॥५॥ यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यंते कलेवरं ॥
त तं तमेवैति कौंतेय सदा तद्भावभावितः ॥६॥ तस्मात्सर्वेषु
कालेषु मामनुस्मर युध्य च ॥ मय्यर्पितमनोबुद्धि
र्मामेवैष्यस्यसंशयः ॥७॥ अभ्यासयोगयुक्तेन चे
तसा नान्यगामिना ॥ परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानु
चिंतयन् ॥८॥ कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयां
समनुस्मरेद्यः ॥ सर्वस्य धातारमचिंत्यरूपमादित्य
वर्णं तमसः परस्तात् ॥९॥ प्रयाणकाले मनसाचले
न भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ॥ भ्रुवोर्मध्ये प्राण

माध्येइयसम्यक्सतंपरंपुरुषमुपैति दिव्यं॥१०॥
यदक्षरंवेदविदोवदंतिविशंतियद्यतयोवीतरागाः॥
यदिछंतोब्रह्मचर्यंचरंतितत्तेपदंसंग्रहेणप्रवक्ष्ये
॥११॥सर्वद्वाराणिसंयम्यमनोहृदिनिरुध्यच॥
मुर्ध्न्याधायात्मनःप्राणमास्थितोयोगधारणां ५३
॥१२॥ॐमित्येकाक्षरंब्रह्मव्याहरन्मामनुस्मरन्॥
यःप्रयातित्यजन्देहंसयातिपरमांगति१३॥
अनन्यचेताःसततंयोमांस्मरतिनित्यशः॥तस्या
हंसुलभःपार्थनित्ययुक्तस्ययोगिनः॥१४॥मामु
पेत्यपुनर्जन्मदुःखालयमशाश्वतं॥नाप्नुवंतिम

हात्मानःसंसिद्धिंपरमांगताः॥१५॥आब्रह्मभुवनाल्लो
स्त्र काःपुनरावर्त्तिनोर्जुन॥मामुपेत्यतुकौंतेयपुनर्जन्म
ह नविद्यते१६॥सहस्रयुगपर्यंतमहर्यद्ब्रह्मणोविदुः॥
रात्रिंयुगसहस्रांतांतेहोरात्रविदोजनाः॥१७॥अव्यक्ताद्व्य
क्तयःसर्वाःप्रभवंत्यहरागमे॥रात्र्यागमेप्रलीयं
तेतत्रैवाव्यक्तसंज्ञके॥१८॥भूतग्रामःसएवायं
भूत्वाभूत्वाप्रलीयते॥रात्र्यागमेवशःपार्थप्रभवत्य
हरागमे॥१९॥परस्तस्मात्तुभावोन्योव्यक्तोव्यक्ता
त्सुनविनश्यति॥२०॥अव्यक्तोक्षरइत्युक्तस्तमाहुःपर
ग मांगतिं॥यंप्राप्यननिवर्त्ततेतद्धामपरमंमम॥२१॥
र

सनातनः॥यःससर्वेषुभूतेषुनश्य

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ॥ यस्यां
तस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततं ॥२२॥ यत्र का
ले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः॥ प्रयाता या
ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥२३॥ अग्नि
र्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणं ॥ तत्र प्रया ५४
ता गच्छंति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः॥२४॥ धूमो रात्रि
स्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनं ॥ तत्र चांद्रम
सं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्त्तते ॥२५॥ शुक्लकृष्णे ह्यग
--२... तिह्येते जगतः शा

श्वते मते ॥ एकया यात्यनावृत्तिमन्यया वर्त्तते पुनः ॥२६॥
नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ॥ तस्मा
त्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥२७॥ वेदेषु य
ज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टं ॥ अत्येति
तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यं ॥२८॥
हरिः ॐ तत्सदिति श्रीमन्महाभारते शतसहस्र
संहि^नीशेत्सु ब्रंह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृ
ष्णार्जुनसंवादे महापुरुषयोगोनाम अष्टमोध्यायः
श्री सांबार्पणमस्तु ॥८॥

७ तायां वैयासक्यां भीष्मपर्वनी श्रीमद्भगवद्गीतासुप

श्रीभगवानुवाच॥ इदंतु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे॥
ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्॥१॥ राज
विद्याराजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमं॥ प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं
सुसुखं कर्तुमव्ययं॥२॥ अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्या
स्य परंतप॥ अप्राप्य मां निवर्तंते मृत्युसंसारवर्त्मनि॥३॥
मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्त्तिना॥ मत्स्थानि सर्व
भूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः॥४॥ न च मत्स्थानि भूतानि
पश्य मे योगमैश्वरं॥ भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा
भूतभावनः॥५॥ यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्र
गो महान्॥ तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधा

रय॥६॥ सर्वभूतानि कौंतेय प्रकृतिं यांति मामिकां॥ कल्प
क्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहं॥७॥ प्रकृतिं स्वा
न मवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः॥ भूतग्राममिमं कृत्स्न
मवशं प्रकृतेर्वशात्॥८॥ च मां तानि कर्माणि निबध्नं
ति धनंजय॥ उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु
॥९॥ मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरं॥ हेतुना
नेन कौंतेय जगद्विपरिवर्तते॥१०॥ अवजानंति मां मू
ढा मानुषीं तनुमाश्रितं॥ परं भावमजानंतो मम भूत
महेश्वरं॥११॥ मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेत
सः॥ राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः॥१२॥

महात्मानस्तु मांपार्थ दैवीप्रकृतिमाश्रिताः॥भजंत्यन
न्यमनसोज्ञात्वाभूतादिमव्ययं॥१३॥सततंकीर्तयंतो
मांयतंतश्च दृढव्रताः॥नमस्यंतश्चमांभक्त्यानित्ययु
क्ताउपासते॥१४॥ज्ञानयज्ञेनचाप्यन्येयजंतोमामु
पासते॥एकत्वेनपृथक्त्वेनबहुधाविश्वतोमुखं॥१५॥
अहंक्रतुरहंयज्ञः स्वधाहमहमौषधं॥मंत्रोहमहमे ५६
वाज्यमहमग्निरहंहुतं॥१६॥पिताहमस्यजगतोमा
ताधातापितामहः॥वेद्यंपवित्रमोंकारऋक्सामय
जुरेवच॥१७॥गतिर्भर्ताप्रभुःसाक्षीनिवासःशरणं
सुहृत्॥प्रभवःप्रलयस्थानंनिधानंबीजमव्ययं॥१८॥

तपाम्यहमहंवर्षंनिगृह्णाम्युत्सृजामिच॥अमृतंचै
वमृत्युश्चसदसच्चाहमर्जुन॥१९॥त्रैविद्यामांसोमपाः
पूतपापायज्ञैरिष्ट्वास्वर्गतिंप्रार्थयंते॥तेपुण्यमासा
द्यसुरेंद्रलोकमश्नंतिदिव्यान्दिविदेवभोगान्॥२०॥
तेतंभुक्त्वास्वर्गलोकंविशालंक्षीणेपुण्येमर्त्यलोकं
विशंति॥एवंत्रयीधर्ममनुप्रपन्नागतागतंकाम
कामालभंते॥२१॥अनन्याश्चिंतयंतोमांयेजनाः
पर्युपासते॥तेषांनित्याभियुक्तानांयोगक्षेमंव
हाम्यहं॥२२॥येप्यन्यदेवताभक्तायजंतेश्रद्धया
न्विताः॥तेपिमामेवकौंतेयजंत्यविधिपूर्वकं॥२३॥

अहं हि सर्व यज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ न तु माम भि जा
नंति तत्वेनात श्च्यवंति ते ॥ २४ ॥ यांति देवव्रता देवान्पि
तॄन्यांति पितृव्रताः ॥ भूतानि यांति भूतेज्या यांति म
द्याजिनोपि मां ॥ २५ ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या
प्रयछति ॥ तदहं भक्त्युपहृत मश्नामि प्रयतात्म
नः ॥ २६ ॥ यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददा ५७
सि यत् ॥ यत्तपस्यसि कौंते य तत्कुरुष्व मदर्प
णं ॥ २७ ॥ शुभाशुभ फलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबंधनैः ॥
संन्यास योग युक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥
समोहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योस्ति न प्रियः ॥ ये भ

जंति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहं ॥ २९ ॥ अपि चे
त्सुदुराचारो भजंते मामनन्यभाक् ॥ साधुरेव स
मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥ क्षिप्रं भव
ति धर्मात्मा शश्वछांतिं निगछति ॥ कौंते य प्रति
जानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥ मां हि पार्थ व्य
पाश्रित्य येपि स्युः पापयोनयः ॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा
शूद्राः स्तेपि यांति परां गतिं ॥ ३२ ॥ किं पुनर्ब्राह्मणाः
पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ अनित्यमसुखं लोक
मिमं प्राप्य भजस्व मां ॥ ३३ ॥ मन्मना भव मद्भ

क्तोमद्याजीमांनमस्कुरु॥मामेवैष्यसियुक्तैवमा
त्मानंमत्परायणः॥३४॥ हरिः ॐ तत्सदिति श्रीम
न्महाभारतेशेतसहश्रसंहीतायांवैयाशक्यां
भीष्मपर्वनी श्रीमद्भगवद्गीतासुपनीशेत्सु
ब्रह्मवीद्यायांयोगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादेरा ५८
जविद्याराजगुह्ययोगोनामनवमोध्यायः॥९॥

श्रीभगवानुवाच॥ भूय एवमहाबाहो शृणु
मेपरमंवचः॥यत्तेहंप्रियमाणायवक्ष्यामि
हितकाम्यया॥१॥ नमेविदुःसुरगणाःप्र

भवंनमहर्षयः॥अहमादिर्हिदेवानांमहर्षीणांचसर्व
शः॥२॥योमामजमनादिंचवेत्तिलोकमहेश्वरं॥
असंमूढःसमर्त्येषुसर्वपापैःप्रमुच्यते॥३॥बुद्धि
र्ज्ञानमसंमोहःक्षमासत्यंदमःशमः॥सुखंदुः
खंभवोभावोभयंचाभयमेवच॥४॥अहिंसास
मतातुष्टिस्तपोदानंयशोयशःभवंतिभावाभूता
नांमत्तएवपृथग्विधाः॥५॥महर्षयःसप्तपूर्वे
चत्वारोमनवस्तथा॥मद्भावामानसाजातायेषां
लोकईमाःप्रजाः॥६॥एतांविभूतियोगंचममयोवे
त्तितत्वतः॥सोविकंपेनयोगेनयुज्यतेनात्रसंश

यः॥७॥अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्त्तते॥इति म
त्वा भजंते मां बुधा भावसमन्विताः॥८॥मच्चि यं
त्ता मद्गतःप्राणा बोधयंतः परस्परं॥कथयंतश्च
मां नित्यं तुष्यंति च रमंति च॥९॥तेषां सततयुक्ता
नां भजतां प्रीतिपूर्वकं॥ददामि बुद्धियोगं तं येन मा म
मुपयांति ते॥१०॥तेषामेवानुकंपार्थमहमज्ञानजं
जंतमः॥नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्व २९
ता॥११॥अर्जुन उवाच॥परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं
भवान्॥पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुं॥१२॥आ
हुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा॥असितो देवलो

व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे॥१३॥सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां
वदसि केशव॥न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः॥१४॥
स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम॥भूतभावन भूते
श देवदेव जगत्पते॥१५॥वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्म
विभूतयः॥याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य ति
ष्ठसि॥१६॥कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिंतयन्॥
पु केषु केषु च भावेषु चिंत्योसि भगवन्मया॥१७॥विस्तरेणा
त्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन॥भूयः कथय तृप्तिर्हि
शृण्वतो नास्ति मेमृतं॥१८॥श्रीभगवानुवाच॥हंत ते क
थयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः॥प्राधान्यतः कु
रुश्रेष्ठ नास्त्यंतो विस्तरस्य मे॥१९॥अहमात्मा गुडाकेश

म

सर्वभूताशयस्थितः ॥ अहमादिश्च मध्यं च भूतानामंत
एव च ॥ २० ॥ आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमा
न् मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥ वेदा
नां सामवेदोस्मि देवानामस्मि वासवः ॥ इंद्रियाणां मन
श्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥ रुद्राणां शंकरश्चा
स्मि वित्तेशो यक्षरक्षसां ॥ वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः ६०
शिखरिणामहं ॥ २३ ॥ पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ
म बृहस्पतिं ॥ सेनानीनामहं स्कंदः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥
महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरं ॥ यज्ञानां जपयज्ञो श्मा
स्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥ अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देव

र्षीणां च नारदः ॥ गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २६
उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवं ॥ ऐरावतं गजें
द्राणां नराणां च नराधिपं ॥ २७ ॥ आयुधानामहं वज्रं धे
नूनामस्मि कामधुक् ॥ प्रजनश्चास्मि कंदर्पः सर्पा
णामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥ अनंतश्चास्मि नागानां व
रुणो यादसामहं ॥ पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयम
प्रल्हादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहं ॥
तामहं २९ ॥ प्रल्हादश्चास्मि दैत्यानां
मृगाणां च मृगेंद्रोहं वैनतेयश्च पक्षिणां ॥ ३० ॥ पवनः प
वतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहं ॥ झषाणां मकरश्चास्मि
स्रोतसामस्मि जा

न्हमी ॥३१॥ सर्गाणामादिरंतश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ॥ अध्या
त्मविद्यानांवादः प्रवदतामहं ॥३२॥ अक्षराणामकारोस्मि द्वं
द्वः सामासिकस्य च ॥ अहमेवाक्षयः कालो धाताहं वि
श्वतोमुखः ॥३३॥ मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्य
तां ॥ कीर्त्तिश्रीर्वाक् नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥३४॥
बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छंदसामहं ॥ मासानां मार्गशी
र्षोहमृतूनां कुसुमाकरः ॥३५॥ द्यूतं छलयतामस्मि तेज
स्तेजस्विनामहं ॥ जयोस्मि व्यवसायोस्मि सत्वं सत्ववताम
हं ॥३६॥ वृष्णीनां वासुदेवोस्मि पांडवानां धनंजयः ॥ मुनी
नामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥३७॥ दंडोदम

यतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषतां ॥ मौनं चैवास्मि गुह्यानां
ज्ञानं ज्ञानवतामहं ॥३८॥ यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तद चरा
हमर्जुन ॥ न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चरं ॥३९॥ नांतो
स्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ॥ एष तूद्देशतः प्रोक्तो वि
भूतेर्विस्तरो मया ॥४०॥ यद्यद्विभूतिमत्सत्वं श्रीमदूर्जित
मेव वा ॥ तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंशसंभवं ॥४१॥ अथवा
बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ॥ विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकां
शेन स्थितो जगत् ॥४२॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥ विभूतियोगोना
म दशमोध्यायः ॥१०॥ श्रीगुरुअर्पनमस्तु शुभं भवतु

अर्जुन उवाच॥ मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितं॥
यत्वयोक्तं वचस्तेन मोहो यं विगतो मम॥१॥ भवाप्ययौ हि
भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया॥ त्वत्तः कमलपत्राक्षमा
हात्म्यमपि चाव्ययं॥२॥ एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं पर
मेश्वर॥ द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम॥३॥ मन्यसे
यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो॥ योगेश्वर ततो मे त्वं दर्श
यात्मानमव्ययं॥४॥ श्रीभगवानुवाच॥ पश्य मे पार्थ रूपा ६२
णि शतशोथ सहस्रशः॥ नानाविधानि दिव्यानि नाना
वर्णाकृतीनि च॥५॥ पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानश्विनौ मरु नि
तस्तथा॥ बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत॥६॥

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरं॥ मम देहे गुडा
केश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि॥७॥ न तु मां शक्यसे द्रष्टुमने
नैव स्वचक्षुषा॥ दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्व
रं॥८॥ संजय०॥ एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो ह
रिः॥ दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरं॥९॥ अनेकवक्त्र
नयनमनेकाद्भुतदर्शनं॥ अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेको
द्यतायुधं॥१०॥ दिव्यमाल्यांबरधरं दिव्यगंधानुलेपनं॥
सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विश्वतोमुखं॥११॥ दिवि सूर्य
सहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता॥ यदि भाः सदृशी सा स्याद्भा
सस्तस्य महात्मनः॥१२॥ तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभ

पाश्च॥ गंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघा वीक्षंते त्वां विस्मि
ताश्चैव सर्वे॥२२॥ रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं महाबा लो
हो बहुबाहूरुपादं॥ बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा काः प्र
व्यथितास्तथाहं॥२३॥ नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रं॥ दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितांतरा
त्मा धृतिं न विंदामि शमं च विष्णो॥२४॥ दंष्ट्राकरालानि नल
च ते मुखानि दृष्ट्वैव काला संन्निभानि॥ दिशो न जाने न
लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास॥२५॥ अमी च त्वां
धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसंघैः॥
भीष्मद्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्मदीयैरपि यो

धमुख्यैः ॥२६॥ वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशंति दंष्ट्राकराला
नि भयानकानि ॥ केचिद्विलग्ना दशनांतरेषु संदृश्यं
ते चूर्णितैरुत्तमांगैः ॥२७॥ यथा नदीनां बहवोंबुवेगाः स
मुद्रमेवाभिमुखा द्रवंति ॥ तथा तवामी नरलोकवीरा विशं
ति वक्त्राण्यभिविज्वलंति ॥२८॥ यथा प्रदीप्तं ज्वलनं प
तंगा विशंति नाशाय समृद्धवेगाः ॥ तथैव नाशाय विशंति
धै लोकास्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥२९॥ लेलिह्यसे ग्रस
मानः समंताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ॥ तेजोभिरा
पूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपंति विष्णो ॥३०॥ आख्या
हि मे को भवानुग्ररूपो नमोस्तु ते देववर प्रसीद ॥ विज्ञा

तुमिच्छामि भवंतमाद्यं नहि प्रजानामि तव प्रवृत्तिं ॥३१॥ श्रीभ
गवानुवाच ॥ कालोस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाह
र्तुमिह प्रवृत्तः ॥ ऋतेपि त्वां न भविष्यंति सर्वे येवस्थिताः
प्रत्यनीकेषु योधाः ॥३२॥ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जि
त्वा शत्रून्भुंक्ष्व राज्यं समृद्धं ॥ मयैवैते निहताः पूर्वमेव नि
मित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥३३॥ द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं
च कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ॥ मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथि
ष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥३४॥ संजय उवाच ॥ एत
छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृतांजलिर्वेपमानः किरीटी ॥ नम
स्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥३५॥
अर्जुन उवाच ॥ स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्य

ह्यनुरज्यते च ॥ रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवंति सर्वे नमस्यंति
च सिद्धसंघाः ॥३६॥ कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन् गरीयसे
ब्रह्मणोप्यादिकर्त्रे ॥ अनंत देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं
सदसत्तत्परं यत् ॥३७॥ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य
विश्वस्य परं निधानं ॥ वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया तत
तं विश्वमनंतरूप ॥३८॥ वायुर्यमोग्निर्वरुणः शशांकः ६६
प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥ नमो नमस्तेस्तु सहस्रकृत्वः
पुनश्च भूयोपि नमो नमस्ते ॥३९॥ नमः पुरस्तादथ पृष्ठत
स्तु स्ते नमोंते सर्वत एव सर्व ॥ अनंतवीर्यामितविक्रमस्त्वं स
र्वं समाप्नोषि ततोसि सर्वः ॥४०॥ सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं
हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ॥ अजानता महिमानं तवेदं

मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥४१॥ यच्चावहासार्थमसत्कृतो
सि विहार शय्यासनभोजनेषु ॥ एकोथवाप्यच्युत तत्स
मक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयं ॥४२॥ पितासि लोकस्य च
राचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ॥ न त्वत्समो
स्त्यभ्यधिकः कुतोन्यो लोकत्रयेप्यप्रतिमप्रभावः ॥४३॥
तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमी
ड्यं ॥ पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि
देव सोढुं ॥४४॥ अदृष्टपूर्वं हृषितोस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्र
व्यथितं मनो मे ॥ तदेव मे दर्शय देवरूपं प्रसीद देवेश ज
गन्निवास ॥४५॥ किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि

त्वांद्रष्टुमहंतथैव।।तेनैवरूपेणचतुर्भुजेनसहस्रबाहोभव
विश्वमूर्त्ते।।४६।।श्रीभगवानुवाच।।मयाप्रसन्नेनत
वार्जुनेदंरूपंपरंदर्शितमात्मयोगात्।।तेजोमयंविश्व
त मनंतमाद्यंयन्मेत्वदन्येननदृष्टपूर्वं।।४७।।नवेदयज्ञाध्य
यनैर्नदानैर्नचक्रियाभिर्नतपोभिरुग्रैः।।एवंरूपः
शक्यअहंनृलोकेद्रष्टुंत्वदन्येनकुरुप्रवीर।।४८।।माते ६७
व्यथामाचविमूढभावोदृष्ट्वारूपंघोरमिदृङ्ममेदं।।व्यपे
तभीःप्रीतमनाःपुनस्त्वंतदेवमेरूपमिदंप्रपश्य।।४९।।
संजयउवाच।।इत्यर्जुनंवासुदेवस्तथोक्त्वास्वकंरूपंद
र्शयामासभूयः।।पुनःसौम्यवपुर्महात्मा।।५०।।अर्जु
नउवाच।।दृष्ट्वेदंमानुषंरूपंतवसौम्यंजनार्दन।।

अश्वासयामासचभीतमेनंभूत्वाः

~~[illegible]~~ इदानीमस्मिसंवृत्तःसचेताःप्रकृतिंगतः।।५१।।
श्रीभगवानुवाच।।सुदुर्दर्शमिदंरूपंदृष्टवानसियन्म
म।।देवाअप्यस्यरूपस्यनित्यंदर्शनकांक्षिणः।।५२।।नाहं
वेदैर्नतपसानदानेननचेज्यया।।शक्यएवंविधोद्रष्टुं
दृष्टवानसिमांयथा।।५३।।भक्त्यात्वनन्ययाशक्यअ
हमेवंविधोर्जुन।।ज्ञातुंद्रष्टुंचतत्वेनप्रवेष्टुंचपरंतप।।
५४।।मत्कर्मकृन्मत्परमोमद्भक्तःसंगवर्जितः।।निर्वै
रःसर्वभूतेषुयःसमामेतिपांडव।।५५।।हरिःॐतत्स
दिति॰विश्वरूपदर्शनयोगोनामएकादशोध्यायः।।११।।
श्रीसांबकृष्णार्पणमस्तु।।

अर्जुन उवाच॥ एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते॥
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमा॥१॥ श्रीभगवा
नुवाच॥ मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते॥
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमो मताः॥२॥ ये त्वक्षर
मनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते॥ सर्वत्रगमचिंत्यं च कू
टस्थमचलं ध्रुवं॥३॥ संनियम्येंद्रियग्रामं सर्वत्र समबु
द्धयः॥ ते प्राप्नुवंति मामेव सर्वभूतहिते रताः॥४॥ क्लेशो
धिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसां॥ अव्यक्ता हि ग ६८
ह तिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते॥५॥ ये तु सर्वाणि कर्माणि म
यि संन्यस्य मत्पराः॥ अनन्येनैव योगेन मां ध्यायंत
उपासते॥६॥ तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरा

त्॥ भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसां॥७॥ मय्येव
सं मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय॥ निविशिष्यसि मय्येव अत
ऊर्ध्वं न संशयः॥८॥ अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थि
रं॥ अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय॥९॥ अभ्यासेप्य
समर्थोसि मत्कर्मपरमो भव॥ मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सि
द्धिमवाप्स्यसि॥१०॥ अथैतदप्यशक्तोसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः॥
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान्॥११॥ श्रेयो हि ज्ञानम
भ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते॥ ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागा
च्छांतिरनंतरं॥१२॥ अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च॥ नि
र्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी॥१३॥ संतुष्टः सततं कोले
योगी यतात्मा दृढनिश्चयः॥ मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भ
क्तः स मे प्रियः॥१४॥ यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः॥

हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः॥१५॥ अनपेक्षः शुचिर्द
क्ष उदासीनो गतव्यथः॥ सर्वारंभपरित्यागी यो मे भक्तः स मे
प्रियः॥१६॥ यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति॥ शु
भाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः॥१७॥ समः शत्रौ
च मित्रे च तथा मानापमानयोः॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु स
मः संगविवर्जितः॥१८॥ तुल्यनिंदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन
केनचित्॥ अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः॥१९॥
ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते॥ श्रद्दधाना म ६९
त्परमा भक्तास्ते तीव मे प्रियाः॥२०॥ हरिः ॐ तत्सदिति॰
भक्तियोगो नाम द्वादशोध्यायः॥१२॥ श्री सद्गुरुअर्पनमस्तु॥

श्रीभगवानुवाच॥ इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते॥ एतद्यो
वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः॥१॥ क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षे
त्रेषु भारत॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम॥२॥ तत्क्षेत्रं
यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत्॥ स च यो यत्प्रभावश्च तत्समा
सेन मे शृणु॥३॥ ऋषिभिर्बहुधा गीतं छंदोभिर्विविधैः
पृथक्॥ ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः॥४॥ महा
भूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च॥ इंद्रियाणि दशैकं च पंच
चेंद्रियगोचराः॥५॥ इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृ
तिः॥ एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतं॥६॥ अमानि
त्वमदंभित्वमहिंसा क्षांतिरार्जवं॥ आचार्योपासनं शौचं स्थै
र्यमात्मविनिग्रहः॥७॥ इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च॥ र्थे
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनं॥८॥ असक्ति

ज्ञानमित्यत्वं तत्वज्ञानार्थदर्शनं ॥ एत ७०

न्नमि[illegible]प्तंगः पुत्रदारगृहादिषु ॥ नित्यं च सम चित्तत्वं
मिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥ मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभि
चारिणि ॥ विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥
अध्यात्मज्ञाननिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोन्यथा ॥ ११ ॥ ज्ञे
यं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ञात्वामृतमश्नुते ॥ अनादिमत्परं
ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १२ ॥ सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतो
क्षिशिरोमुखं ॥ सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्यतिष्ठं यवि
वर्जितं ॥ असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १४ ॥
बहिरंतश्च भूतानामचरं चरमेव च ॥ सूक्ष्मत्वात्तदवि
ते ज्ञेयं चं भूतेषु विज्ञेयं दूरस्थं चांतिके च तत् ॥ १५ ॥ अविभ
क्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितं ॥ भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसि
भ ष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥ ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमु

भगव॰ टील

च्यते ॥ ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितं ॥ १७ ॥ इति क्षे
त्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ॥ मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावा
योपपद्यते ॥ १८ ॥ प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ॥
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥ कार्यका
रणकर्तृत्वं हेतुप्रकृतिरुच्यते ॥ पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृ
त्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥ पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृतिजान्
२ गुणान् ॥ कारणं गुणसंगोस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥
उपद्रष्टानुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ परमात्मेति चाप्यु
क्तो देहेस्मिन्पुरुषः परः ॥ २२ ॥ य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गु
णैः सह ॥ सर्वथा वर्तमानोपि न स भूयोभिजायते ॥ २३ ॥
ध्यानेनात्मनि पश्यंति केचिदात्मानमात्मना ॥ अन्ये सांख्येन
योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २४ ॥ अन्ये त्वेवमजानंतः श्रु

श्रान्येभ्य उपासते॥ तेपि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुति परायणाः॥
२५॥ यावत्संजायते किंचित्सत्वं स्थावर जंगमं॥ क्षेत्र क्षे
त्रज्ञ संयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ॥ २६॥ समं सर्वेषु भूतेषु
तिष्ठंतं परमेश्वरं॥ विनश्यत्स्वविनश्यंतं यः पश्यति स पश्य
ति॥ २७॥ समं पश्यन्हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरं॥ न हिन
स्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिं॥ २८॥ प्रकृत्यैव च कर्माणि
क्रियमाणानि सर्वशः॥ यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स प ७१
श्यति॥ २९॥ यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति॥ तत ए
व च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा॥ ३०॥ अनादित्वान्निर्गुणत्वात्पर
मात्मायमव्ययः॥ शरीरस्थोपि कौंतेय न करोति न लिप्यते॥
३१॥ यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते॥ सर्वत्रावस्थि
तो देहे तथात्मा नोपलिप्यते॥ ३२॥ यथा प्रकाशयत्येकः

कृत्स्नं लोकमिमं रविः॥ क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति
भारत॥ ३३॥ क्षेत्र क्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा॥ भूतप्र
कृतिमोक्षं च ये विदुर्यांति ते परं॥ ३४॥ हरिः ॐ तत्सदिति० प्र
कृतिपुरुषविभागो नाम त्रयोदशोध्यायः॥ १३॥

अध्या १४॥

१ श्रीभगवानुवाच॥ परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमु
त्तमं॥ यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः॥ १॥
इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः॥ सर्गेपि नो
पजायंते प्रलये न व्यथंति च॥ २॥ मम योनिर्महद्ब्रह्म त
स्मिन्गर्भं दधाम्यहं॥ संभवः सर्वभूतानां ततो भव
ति भारत॥ ३॥ सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्त्तयः संभवंति याः॥
तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता॥ ४॥ सत्वं

रजस्तमइतिगुणाःप्रकृतिसंभवाः॥निबध्नंतिमहाबाहो
देहेदेहिनमव्ययं॥५॥तत्रसत्वंनिर्मलत्वात्प्रकाशकम
नामयं॥सुखसंगेनबध्नातिज्ञानसंगेनचानघ॥६॥
रजोरागात्मकंविद्धितृष्णासंगसमुद्भवं॥तंन्निबध्नाति
कौंतेयकर्मसंगेनदेहिनं॥७॥तमस्त्वज्ञानजंविद्धिमो
हनंसर्वदेहिनांप्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नातिभा ७
रत॥८॥सत्वंसुखेसंजयतिरजःकर्मणिभारत॥ज्ञान
मावृत्यतुतमःप्रमादेसंजयत्युत॥९॥रजस्तमश्चाभिभू
यसत्वंभवतिभारत॥रजःसत्वंतमःश्चैवतमःसत्वंरज
स्तथा॥१०॥सर्वद्वारेषुदेहेस्मिन्प्रकाशउपजायते॥ज्ञा
नंयदातदाविंद्याद्विवृद्धंसत्वमित्युत॥११॥लोभःप्रवृ

त्तिरारंभःकर्मणामशमस्पृहा॥रजस्येतानिजायंतेवि
वृद्धेभरतर्षभ॥१२॥अप्रकाशोप्रवृत्तिश्चप्रमादोमोहए
वच॥तमस्येतानिजायंतेविवृद्धेकुरुनंदन॥१३॥यदा
सत्वेप्रवृद्धेतुप्रलयंयातिदेहभृत॥तदोत्तमविदांलो
कानमलान्प्रतिपद्यते॥१४॥रजसिप्रलयंगत्वाकर्म
संगिषुजायते॥तथाप्रलीनस्तमसिमूढयोनिषुजा
यते॥१५॥कर्मणःसुकृतस्याहुःसात्विकंनिर्मलंफलं॥र
जसस्तुफलंदुखमज्ञानंतमसःफलं॥१६॥सत्वात्संजा
यतेज्ञानंरजसोलोभएवच॥प्रमादमोहौतमसोभवतो म
ज्ञानमेवच॥१७॥ऊर्ध्वंगच्छंतिसत्वस्थाध्येतिष्ठंतिरा
जसाः॥जघन्यगुणवृत्तिस्थाअधोगच्छंतितामसाः॥
१८॥नान्यंगुणेभ्यःकर्त्तारंयदाद्रष्टानुपश्यति॥गुणेभ्य

श्यपरं वेत्ति मद्भावं सोधिगच्छति ॥१९॥ गुणानेतानतीत्यत्री
न्देही देहसमुद्भवान् ॥ जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोमृत
मश्नुते २० ॥ अर्जुन उवाच ॥ कैर्लिंगैस्त्रीन्गुणानेतान
तीतो भवति प्रभो ॥ किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिव
र्त्तते ॥२१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमे
व च पांडव ॥ न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षति ॥२२॥
उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ॥ गुणा वर्त्तत इ ७३
त्येवं योवतिष्ठति नेंगते ॥२३ समदुःखसुखः स्वस्थः स
मलोष्टाश्मकांचनः ॥ तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिंदा ल्ल
गु त्मसंस्तु[illegible]तिः ॥२४॥ मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिप
क्षयोः ॥ सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥२५॥ मां
च योव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ॥ स गुणान्सम

तीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥२६॥ ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठा ह
य ममृतस्याव्ययस्य च ॥ शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकां
तिकस्य च ॥२७॥ हरिः ॐ तत्सदिति गुणत्रयविभागो
नाम चतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ श्रीसांबार्पणमस्तु शुभं ॥

अध्या ॥१५॥
म श्रीभगवानुवाच ॥ ऊर्ध्वमूलमधः शाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययं ॥ श्रा
छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥१॥ अधश्चो
र्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥
अधश्च मूलान्यनु[illegible]संततानि कर्मानुबंधीनि मनुष्य
लोके ॥२॥ न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नांतो न चादिर्न च
संप्रतिष्ठा ॥ अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसंगशस्त्रे

ण दृढेन छित्वा ॥३॥ ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता न
निवर्त्तंति भूयः ॥ तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृ
ता पुराणी ॥४॥ निर्मानमोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या
विनिवृत्तकामाः ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छंत्यमू
ढाः पदमव्ययं तत् ॥५॥ न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न
पावकः ॥ यद्गत्वा न निवर्त्तंते तद्धाम परमं मम ॥६॥ ममैवां ७४
शो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ॥ मनःषष्ठानींद्रियाणि प्र
कृतिस्थानि कर्षति ॥७॥ शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामती
श्वरः ॥ गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गंधानिवाशयात् ॥८॥
श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ॥ अधिष्ठाय म
नश्चायं विषयानुपसेवते ॥९॥ उत्क्रामंतं स्थितं वापि भुं

जानं वा गुणान्वितं ॥ विमूढा नानुपश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षु
षः ॥१०॥ यतंतो योगिनश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितं ॥ यतं
तोप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥११॥ यदादित्यगतं ते
जो जगद्भासयतेखिलं ॥ यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो
विद्धि मामकं ॥१२॥ गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमो
जसा ॥ पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥१३॥
अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ॥ प्राणापानसमा
युक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधं ॥१४॥ सर्वस्य चाहं हृदि संनि
विष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ॥ वेदैश्च सर्वैरहमेव वे
द्यो वेदांतकृद्वेदविदेव चाहं ॥१५॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षर
श्चाक्षर एव च ॥ क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोक्षर उ

य च्यते ॥१६॥ उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ॥ यो लोकत्र
यमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥१७॥ यस्मात्क्षरमतीतोहमक्ष
रादपि चोत्तमः ॥ अतोस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥१८॥
यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमं ॥ स सर्वविद्भजति
पु मां सर्वभावेन भारत ॥१९॥ इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं म
यानघ ॥ एतद्बुध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥२०॥
हरिः ॐ तत्सदिति ॥ पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोध्यायः ॥१५

७५

श्रीभगवानुवाच ॥ अभयं सत्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्य
वस्थितिः ॥ दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्ज
वं ॥१॥ अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शांतिरपैशुनं ॥ द

याभूतेष्वलोलुत्वं मार्दवं ह्रीरचापलं ॥२॥ तेजः क्षमा
धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ॥ भवंति संपदं दैवी
मभिजातस्य भारत ॥३॥ दंभो दर्पोभिमानश्च क्रो
धः पारुष्यमेव च ॥ अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संप
दमासुरीं ॥४॥ दैवी संपद्विमोक्षाय निबंधायासुरी म
ता ॥ मा शुचः संपदं दैवीमभिजातोसि पांडव ॥५॥ द्वौ
भूतसर्गौ लोकेस्मिन्दैव आसुर एव च ॥ दैवो विस्तर
शः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥६॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं
च जना न विदुरासुराः ॥ न शौचं नापि चाचारो न सत्यं
तेषु विद्यते ॥७॥ असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्व
रं अपरस्परसंभूतं किमन्यत्कामहैतुकं ॥८॥ एतां

दृष्टिमवष्टभ्यनष्टात्मानोल्पबुद्धयः॥ प्रभवंत्युग्रक
र्माणः क्षयाय जगतोहिताः॥९॥ काममाश्रित्य दुःपू
रंदंभमानमदान्विताः॥ मोहाद्गृहित्वासद्ग्राहान्प्र
वर्ततेशुचिव्रताः॥१०॥ चिंतामपरिमेयांचप्रलयांता
मुपाश्रिताः॥ कामोपभोगपरमा एतावदितिनिश्चि
श ताः॥११॥ आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ७६
ईहंतेकामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान्॥१२॥
इदमद्यमयालब्धमिमंप्राप्स्येमनोरथं॥ इदमस्ती
दमपिमेभविष्यतिपुनर्धनं॥१३॥ असौमयाहतःशत्रु
र्हनिष्येचापरानपि॥ ईश्वरोहमहंभोगीसिद्धोहं
बलवान्सुखी॥१४॥ आढ्योभिजनवानस्मि

भग॰ श्रीता
कोन्योस्तिसदृशोमया॥ यक्ष्येदास्यामिमोदिष्यईत्यज्ञा
नविमोहिताः॥१५॥ अनेकचित्तविभ्रांतामोहजाल
समावृताः प्रसक्ताः कामभोगेषुपतंतिनरकेशु नम
चौ॥१६॥ आत्मसंभाविताःस्तब्धाधनमानमदान्विताः॥
यजंतेनामयज्ञैस्तेदंभेनाविधिपूर्वकं॥१७॥ अहं
कारंबलंदर्पंकामंक्रोधंचसंश्रिताः मामात्मपर
देहेषुप्रद्विषंतोभ्यसूयकाः॥१८॥ तानहंद्विषतःक्रू
रान्संसारेषुनराधमान्॥ क्षिपाम्यजस्रमशुभा
नासुरीष्वेवयोनिषु॥१९॥ आसुरींयोनिमापन्नामू
ढाजन्मनिजन्मनि॥ मामप्राप्यैवकौंतेयततोयां
त्यधमांगतिं॥२०॥ त्रिविधंनरकस्येदंद्वारंनाशन

मात्मनः॥ कामक्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयंत्य-
जेत्॥२१॥ एतैर्विमुक्तः कौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः॥
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो यांति परां गतिं॥२२॥ यः
शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्त्तते कामकारतः॥ न स सिद्धि ७७
मवाप्नोति न सुखं न परां गतिं॥२३॥ तस्माच्छास्त्रं प्रमा
णं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ॥ ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं
क कर्म कर्तुमिहार्हसि॥२४॥ हरिः ॐ तत्सदिति॰ दैवा
सुरसंपद्विभागो नाम षोडशोध्यायः॥१६॥ श्रीगुरुभ्यो
नमः॥
अर्जुन उवाच॥ ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजंते श्रद्धया
न्विताः॥ तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्वमाहो रजस्तमः॥१॥

कं सत्यं प्रियहितं च यत्॥ स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं त
प उच्यते॥१५॥ मनप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः॥
भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते॥१६॥ श्रद्धया प
रया ततं तपस्तत्त्रिविधं नरैः॥ अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सा
त्विकं परिचक्षते॥१७॥ सत्कारमानपूजार्थं तपो दंभेन
चैव यत्॥ क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवं॥१८॥
मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः॥ परस्योत्सादना
र्थं वा तत्तामसमुदाहृतं॥१९॥ दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुप
कारिणे॥ देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्विकं स्मृतं॥२०॥
यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः॥ दीयते च पि

रि क्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतं॥२१॥ अदेशकाले यद्दानमपा
त्रेभ्यश्च दीयते॥ असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतं॥२२॥
ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः॥ ब्राह्मणास्तेन
वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा॥२३॥ तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञ
दानतपःक्रियाः॥ प्रवर्त्तंते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनां॥२४॥
तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः॥ दानक्रियाश्च
विविधाः क्रियंते मोक्षकांक्षिभिः॥२५॥ सद्भावे साधुभावे च
सदित्येतत्प्रयुज्यते॥ प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ यु ७९
ज्यते॥२६॥ यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते॥
कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते॥२७॥ अश्रद्धया हुतं
दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्॥ असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह॥२८

श्रीभगवानुवाच॥ त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभा
वजा॥ सात्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु॥२॥
सत्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत॥ श्रद्धामयोयं
पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः॥३॥ यजंते सात्विका देवा
न्यक्षरक्षांसि राजसाः॥ प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजं
ते तामसा जनाः॥४॥ अशास्त्रविहितं घोरं तप्यंते ये त
पो जनाः॥ दंभाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः॥५॥
कर्षयंतः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः॥ मां चैवांतःश
रीरस्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान्॥६॥ आहारस्त्वपि
सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः॥ यज्ञस्तपस्तथा दानं
तेषां भेदमिमं शृणु॥७॥ आयुः सत्वबलारोग्यसुखप्री

तिविवर्द्धनाः॥रस्याःस्निग्धाःस्थिराहृद्याआहाराःसा
त्विकप्रियाः॥८॥कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहि
नः॥आहाराराजसस्येष्टादुःखशोकामयप्रदाः॥९॥यात
यामंगतरसंपूतिपर्युषितंचयत्॥उच्छिष्टमपिचामेध्यं
भोजनंतामसप्रियं॥१०॥अफलाकांक्षिभिर्यज्ञोविधिदृ
ष्टोयइज्यते॥यष्टव्यमेवेतिमनःसमाधायससात्विकः॥११॥
अभिसंधायतुफलंदंभार्थमपिचैवयत्॥इज्यतेभर
तश्रेष्टंतंयज्ञंविद्धिराजसं॥१२॥विधिहीनमसृष्टान्नं
मंत्रहीनमदक्षिणं॥श्रद्धाविरहितंयज्ञंतामसंपरिच
क्षते॥१३॥देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनंशौचमार्जवं॥ब्रह्म
चर्यमहिंसाचशारीरंतपउच्यते॥१४॥अनुद्वेगकरंवा

अधिष्ठानंतथाकर्ताकरणंचपृथग्विधं॥विविधाचपृथक्चेष्टा
दैवंचैवात्रपंचमं॥१४॥शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्मप्रारभ्यतेनरः॥
न्याय्यंवाविपरीतंवापंचैतेतस्यहेतवः॥१५॥तत्रैवंसतिकर्ता
रमात्मानंकेवलंतुयः॥पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्नसपश्यति
दुर्मतिः॥१६॥यस्यनाहंकृतोभावोबुद्धिर्यस्यनलिप्यते॥
हत्वापिसइमांल्लोकान्नहंतिननिबध्यते॥१७॥ज्ञानंज्ञेयं
परिज्ञातात्रिविधाकर्मचोदना॥करणंकर्मकर्तेतित्रिविधः
कर्मसंग्रहः॥१८॥ज्ञानंकर्मचकर्ताचत्रिधैवगुणभेदतः॥
प्रोच्यतेगुणसंख्यानेयथावच्छृणुतान्यपि॥१९॥सर्वभू
तेषुयेनैकंभावमव्ययमीक्षते॥अविभक्तंविभक्तेषुतज्ज्ञानं
विद्धिसात्विकं॥२०॥पृथक्त्वेनतुयज्ज्ञानंनानाभावान्पृथ
ग्विधान्॥वेत्ति सर्वेषुभूतेषुतज्ज्ञानंविद्धिराजसं॥२१॥

सि यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहेतुकं॥ अतत्वार्थवदल्पं
च तत्तामसमुदाहृतं॥२२॥ नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतं॥
अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्विकमुच्यते॥२३॥ यत्तु कामेप्सु
ना कर्म साहंकारेण वा पुनः॥ क्रियते बहुलायासं तद्राजस
मुदाहृतं॥२४॥ अनुबंधं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषं॥ मोहा
दारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते॥२५॥ मुक्तसंगो नहंवा ८१
दी धृत्युत्साहसमन्वितः॥ सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता
सात्विक उच्यते॥२६॥ रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसा
त्मकोऽशुचिः॥ हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः॥२७॥
अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोलसः॥ विषादी दी
र्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते॥२८॥ बुद्धेर्भेदं धृतेश्चै
व गुणतस्त्रिविधं शृणु॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वे

हरिः ॐ तत्सदिति श्रद्धात्रयविवेकयोगो नाम सप्तदशोध्यायः॥१७॥
श्रीसद्गुरुअर्पणमस्तु॥
अध्या॥१८॥
अर्जुन उवाच॥ संन्यासस्य महाबाहो तत्वमिच्छामि वेदितुं॥
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन॥१॥ श्रीभगवा
नुवाच॥ काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः॥
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः॥२॥ त्याज्यं दो
षवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः॥ यज्ञदानतपःकर्म न
त्याज्यमिति चापरे॥३॥ निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतस
त्तम॥ त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः॥४॥
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्॥ यज्ञो दानं तप
श्चैव पावनानि मनीषिणां॥५॥ एतान्यपि तु कर्माणि संगं

त्यक्त्वा फलानि च ॥ कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमं ॥
६ ॥ नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ॥ मोहात्तस्य परि
त्यागस्तामसः परिकीर्त्तितः ॥ ७ ॥ दुःखमित्येव यत्कर्म काय
क्लेशभयात्यजेत् ॥ स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभे
त् ॥ ८ ॥ कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेर्जुन ॥ संगं त्यक्त्वा
फलं चैव स त्यागः सात्विको मतः ॥ ९ ॥ न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कु
शले नानुषज्जते ॥ त्यागी सत्वसमाविष्टो मेधावी छिन्न
संशयः ॥ १० ॥ नहि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ॥
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥ अनिष्टमि
ष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलं भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु
संन्यासिनां क्वचित् ॥ १२ ॥ पंचैतानि महाबाहो कारणानि
नि बोध मे ॥ सांख्ये कृतांते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणां ॥ १३ ॥

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ॥ स्वकर्मनिर
तः सिद्धिं यथा विंदति तच्छृणु ॥ ४५ ॥ यतः प्रवृत्तिर्भूतानां र्च
येन सर्वमिदं ततं ॥ स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति मान
वः ॥ ४६ ॥ श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठिता
स त् ॥ स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषं ॥ ४७ ॥
सहजं कर्म कौंतेय सदोषमपि न त्यजेत् ॥ सर्वारंभा हि
दोषेन धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥ असक्तबुद्धिः सर्व
त्र जितात्मा विगतस्पृहः ॥ नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेना
धिगच्छति ॥ ४९ ॥ सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबो
ध मे ॥ समासेनैव कौंतेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥
बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ॥ शब्दादी
न्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ ५१ ॥ विविक्तसे

वीलघ्वासी यतवाक्कायमानसः॥ ध्यानयोगपरोनित्यंवैरा
ग्यंसमुपाश्रितः॥५२॥ अहंकारंबलंदर्पंकामंक्रोधंपरिग्र
हं॥ विमुच्यनिर्ममःशांतोब्रह्मभूतःप्रसन्नात्मानशोचति
नकांक्षति॥ समःसर्वेषुभूतेषुमद्भक्तिंलभतेपरां॥५४॥ भ
क्त्यामामभिजानातियावान्यश्चास्मितत्त्वतः॥ ततोमांतत्त्वतो
ज्ञात्वाविशतेतदनंतरं॥५५॥ सर्वकर्माण्यपिसदाकुर्वा
णोमद्व्यपाश्रयः॥ मत्प्रसादादवाप्नोतिशाश्वतंपदमव्ययं॥५६॥
चेतसासर्वकर्माणिमयिसंन्यस्यमत्परः॥ बुद्धियोगमुपा
श्रित्यमच्चित्तःसततंभव॥५७॥ मच्चित्तःसर्वदुर्गाणिम
त्प्रसादात्तरिष्यसि॥ अथचेत्त्वमहंकारान्नश्रोष्यसिविनंक्ष्य
सि॥५८॥

ब्रह्मभूयायकल्पते॥५३॥

वि

नधनंजय॥२९॥ प्रवृत्तिंचनिवृत्तिंचकार्याकार्येभयाभये॥
बंधमोक्षंचयावेत्तिबुद्धिःसापार्थसात्विकी॥३०॥ ययाधर्म
मधर्मंचकार्यंचाकार्यमेवच॥ अयथावत्प्रजानातिबुद्धिः
सापार्थराजसी॥३१॥ अधर्मंधर्ममितियामन्यतेतमसावृ
ता॥ सर्वार्थान्विपरीतांश्चबुद्धिःसापार्थतामसी॥३२॥ धृ
त्याययाधारयतेमनःप्राणेंद्रियक्रियाः॥ योगेनाव्यभिचा
रिण्याधृतिःसापार्थसात्विकी॥३३॥ ययातुधर्मकामा
र्थान्धृत्याधारयतेर्जुन॥ प्रसंगेनफलाकांक्षीधृतिः
सापार्थराजसी॥३४॥ ययास्वप्नंभयंशोकंविषादंम
दमेवच॥ नविमुंचतिदुर्मेधाधृतिःसापार्थतामसी॥३५॥
सुखंत्विदानींत्रिविधंशृणुमेभरतर्षभ॥ अभ्यासाद्रमते
यत्रदुःखांतंचनिगच्छति॥३६॥ यत्तदग्रेविषमिव

वि

रिणामेमृतोपमं॥ तत्सुखंसात्त्विकंप्रोक्तमात्मबुद्धिस्वभाव
जं॥३७॥ विषयेंद्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेमृतोपमं॥ परिणामे
द्रा विषमिवतत्सुखंराजसंस्मृतं॥३८॥ यदग्रेचानुबंधेचसु
खंमोहनमात्मनः॥ निद्रालस्यप्रमादोत्थंतत्तामसमुदाहृ
तं॥३९॥ नतदस्तिपृथिव्यांवादिविदेवेषुवापुनः॥ सत्वं
प्रकृतिजैर्मुक्तंयदेभिःस्यात्त्रिभिर्गुणैः॥४०॥ ब्राह्मणक्ष ८२
त्रियविशांशूद्राणांचपरंतप॥ कर्माणिप्रविभक्तानिस्व
भावप्रभवैर्गुणैः॥४१॥ शमोदमस्तपःशौचंक्षांतिरार्जव
मेवच॥ ज्ञानंविज्ञानमास्तिक्यंब्रह्मकर्मस्वभावजं॥४२॥
शौर्यंतेजोधृतिर्दाक्ष्यंयुद्धेचाप्यपलायनं॥ दानमीश्व
रभावश्चक्षात्रंकर्मस्वभावजं॥४३॥ कृषिगोरक्षवाणि
ज्यंवैश्यंकर्मस्वभावजं॥ परिचर्यात्मकंकर्मशूद्रस्या
पिस्वभावजं॥४४॥

गीता
...यात्स्यइतिमन्यसे॥ मिथ्यैषव्यवसायस्ते
प्रकृतिस्त्वांनियोक्ष्यति॥५९॥ स्वभावजेनकौंतेयनिबद्धःस्वे
नकर्मणा॥ कर्त्तुंनेच्छसियन्मोहात्करिष्यस्यवशोपितत्॥६०॥
ईश्वरःसर्वभूतानांहृद्देशेर्जुनतिष्ठति॥ भ्रामयन्सर्वभू
तानियंत्रारूढानिमायया॥६१॥ तमेवशरणंगच्छसर्वभावे
नभारत॥ तत्प्रसादात्परांशांतिंस्थानंप्राप्स्यसिशाश्वतं॥६२॥
इतितेज्ञानमाख्यातंगुह्याद्गुह्यतरंमया॥ विमृश्यैतदशेषे
णयथेच्छसितथाकुरु॥६३॥ सर्वगुह्यतमंभूयःशृणुमेपर
मंवचः॥ इष्टोसिमेदृढमितिततोवक्ष्यामितेहितं॥६४॥ म
न्मनाभवमद्भक्तोमद्याजीमांनमस्कुरु॥ मामेवैष्यसि
सत्यंतेप्रतिजानेप्रियोसिमे॥६५॥ सर्वधर्मान्परित्यज्य
मामेकंशरणंव्रज॥ अहंत्वासर्वपापेभ्योमोक्षयिष्यामि

मा शुचाईदं तेनातपस्कायनाभक्तायकदाचन॥ नचाशु
श्रुषवेवाच्यंनचमांयोभ्यसूयति॥६७॥ यईदंपरमंगुह्यं
मद्भक्तेष्वभिधास्यति॥ भक्तिंमयिपरांकृत्वामामेवैष्य ८४
त्यसंशयः॥६८॥ नचतस्मान्मनुष्येषुकश्चिन्मेप्रिय
कृत्तमः॥ भवितानचमेतस्मादन्यःप्रियतरोभुवि॥६९॥
अध्येष्यतेचयईमंधर्म्यंसंवादमावयोः॥ ज्ञानयज्ञेन
तेनाहमिष्टःस्यामितिमेमतिः॥७०॥ श्रद्धावाननसूय
श्चशृणुयादपियोनरः॥ सोपिमुक्तःशुभांल्लोकान्प्रा
प्नुयात्पुण्यकर्मणां॥७१॥ कच्चिदेतछ्रुतंपार्थत्वयैकाग्रे ज
णचेतसा॥ कच्चिदज्ञानसंमोहःप्रनष्टस्तेधनंजय॥७२॥
अर्जुनउवाच॥ नष्टोमोहःस्मृतिर्लब्धात्वत्प्रसादान्मया
च्युत॥

स्थितोस्मिगतसंदेहःकरिष्येवचनंतव॥७३॥ संजयउवाच॥
इत्यहंवासुदेवस्यपार्थस्यचमहात्मनः॥ संवादमिममश्रौ
षमद्भुतंरोमहर्षणं॥७४॥ व्यासप्रसादाछ्रुतवानेतद्गुह्यम
हंपरं॥ योगंयोगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतःस्वयं॥७५॥
राजन्संस्मृत्यसंवादमिमममद्भुतं॥ केशवार्जुनयोःपुण्यं
हृष्यामिचमुहुर्मुहुः॥७६॥ तच्चसंस्मृत्यसंस्मृत्यरूपम
त्यद्भुतंहरेः॥ विस्मयोमेमहान्राजन्हृष्यामिचपुनःपुनः॥७७॥
यत्रयोगेश्वरःकृष्णोयत्रपार्थोधनुर्धरः॥ तत्रश्रीर्वि
जयोभूतिर्ध्रुवानीतिर्मतिर्मम॥७८॥ हरिः ॐ तत्सदि
तिश्रीमद्भगवद्गीतासुपनिषत्सुब्रह्मविद्यायांयोगशा
स्त्रेश्रीकृष्णार्जुनसंवादेसंन्यासत्यागतत्वविवेकोनाम
अष्टादशोध्यायः॥१८॥ सम्पूर्णमस्तु॥